

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Sveriges framväxt till ett modernt land: en studie
av historiebruket i svenska läroböcker 1950-2008

Kalle Bäck och Leif Wallsby

LAU690

Handledare: Kenneth Nyberg

Examinator: Hanna MarkussonWinkvist

Rapportnummer: HT09-1100-01

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel: Sveriges framväxt till ett modernt land: en studie av historiebruket i svenska läroböcker 1950-2008.

Författare: Kalle Bäck och Leif Wallsby.

Termin och år: HT 2009.

Kursansvarig institution: Sociologiska institutionen.

Handledare: Kenneth Nyberg.

Examinator: Hanna Markusson Winkvist.

Rapportnummer: HT09-1100-01.

Nyckelord: Sverige, historia, historiebruk, historiografi, politik, läroböcker, utveckling, textanalys.

Sammanfattning: Syftet med det här arbetet är att studera *hur läroböcker i historia på gymnasiet skildrar framväxten av det moderna Sverige* - hur de framställer orsaker och förklaringar till att Sverige idag är ett modernt land med god social och ekonomisk trygghet. Arbetet undersöker i vilken mån förändringar i läroböckernas förklaringar och skildringar av det moderna Sveriges framväxt kan kopplas till förändringar i det politiska klimatet eller styret i landet under den aktuella perioden. Studien omfattar läroböcker för gymnasiet mellan 1950 och 2008. Arbetet grundar sig i den senaste forskningen kring historiebruk och historiografi – studiet av historieskrivningen i sig. Metodmässigt som tillämpats är textanalys av 12 läroböcker i historia för gymnasiet, fördelade över perioden 1950-2008. Några huvudlinjer i resultatet kan skönjas, då de olika perioderna uppvisar skillnader ifråga om författarnas syn på ekonomisk utveckling, sociala reformer och demokratisering. Här fanns tydliga skillnader, medan kopplingen till kontexten är osäker – skillnaden kan ibland vara större mellan olika författare än mellan perioder. Skillnader över tid finns dock ifråga om vilka faktorer som tillskrivs störst förklaringsvärde för att förstå utvecklingen. Historieskrivning, bruket av historia och historiemedvetande är relevant att studera för att förstå varför en viss uppfattning om det förflutna visar sig. Det finns alltså en didaktisk poäng i att förhålla sig kritiskt till exempelvis läromedel och dess innehåll.

Innehållsförteckning

INLEDNING	1
SYFTE	6
FRÅGESTÄLLNINGAR	6
<i>Historiebruk och historiografi</i>	8
MATERIAL OCH METOD	16
<i>Urval av primärkällor</i>	16
<i>Textanalys</i>	17
RESULTATREDOVISNING	20
NEDSLAG 1960	22
<i>Kontext 1960</i>	22
<i>Analys av läroböckerna 1960</i>	24
NEDSLAG 1980	29
<i>Kontext</i>	29
<i>Analys av läroböckerna 1980</i>	30
NEDSLAG 1990	36
<i>Kontext 1990</i>	36
<i>Analys av läroböckerna 1990</i>	37
NEDSLAG 2000	42
<i>Kontext 2000</i>	42
<i>Analys av läroböckerna 2000</i>	43
SLUTSATSER	49
<i>Kopplingen till kontexten</i>	50
<i>Slutsatser om demokratisering</i>	51
<i>Slutsatser om sociala reformer</i>	53
<i>Slutsatser om ekonomisk utveckling</i>	55
<i>Avslutande diskussion</i>	57
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	60
<i>Primärkällor – läroböcker i historia</i>	60
<i>Internetkällor</i>	60
<i>Litteratur</i>	61
<i>Övriga källor</i>	62

Inledning

Läroboken är central i det pedagogiska arbetet för de allra flesta lärare. Läromedlen styr det pedagogiska upplägget i hög grad, i synnerhet vad gäller den övergripande planeringen för kurser. Gunilla Svingby menar att läromedlen för grundskolan som regel antas av lärare vara det som gäller, det som är en följd av läroplanerna, samt att de ofta ”preciserar kursinnehåll och krav”¹. Det finns inga skäl att anta att det skulle finnas någon avgörande skillnad mellan grundskolan och gymnasiet. Även Kjell Härenstam konstaterar att läroboken har en styrande roll, ”inte bara när det gäller elevens inläring, utan också när det gäller lärarens undervisning”². Härenstam redovisar en rad undersökningar och avhandlingar och konstaterar till sist att ”...skolan har en lång tradition i att använda ”centrala läromedel...” (läroböcker, arbetsböcker, läseböcker). Redovisade undersökningar visar att den traditionella läroboken används i mycket hög grad. Även när den inte direkt används spelar den stor roll för strukturering och sekvensering av stoffet³. Även Sture Långström menar att läroboken är det enskilda hjälpmedel som i störst utsträckning har inverkan på strukturen och innehållet på lektioner⁴. Våra erfarenheter från skolan och samtal med lärare bekräftar bilden av att läroboken är central för undervisningen och ofta är utgångspunkt för uppläggen av kurserna⁵. Det har dock höjts, inte minst på senare år, röster för att vi bör tänka över bruket av läroböcker. En av de forskare som har ägnat sig dessa frågor är pedagogen Silwa Claesson,. En viktig fråga som Claesson och andra har ställt sig är hur kopplingen mellan vetenskapen och läroböckerna ser ut⁶.

I läroplanen för de frivilliga skolformerna, lpf 94, så uttrycks det att lärares arbete skall baseras på vetenskapliga grunder. Eleverna skall bli alltmer vetenskapliga i både tanke och arbete. Detta skall uppnås genom inte minst

---

¹ Svingby, Gunilla (1979) *Från läroplanspoesi till klassrumsverklighet*, Liberläromedel, Malmö, citat sid 230.

² Härenstam,Kjell, (1993) *Skolboks-islam: analys av bilden av islam i läroböcker*, Göteborg : Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg, sid 26.

³ Härenstam, sid 28-38, citat sid 37.

⁴ Långström, Sture (1997) *Författarröst och lärobokstradition: en historiedidaktisk studie*, Umeå Universitet (avhandling), Umeå, sid 111.

⁵ Se även till ex. Staffan Selander, Niklas Ammert eller Kenneth Nordlunds forskning. Det finns också utförligare i Härenstam som helhet om läroböckers användning.

⁶ Claesson, Silwa, (2009) *Lärares hållning: klassiska undervisningsidéer och observationer av undervisning*, Studentlitteratur, Lund.

källkritik och genom att de lär sig att ”...granska fakta och förhållanden...”⁷. Den kunskap som lärs ut i klassrummet skall därmed rimligen vara grundad i vetenskaplighet, då vi som lärare naturligtvis skall vara förebilder i det vetenskapliga förhållningssättet. Kunskapen bör därmed rimligen bygga på aktuell forskning, då en del av att vi bör förhålla oss kritiskt till de fakta vi lär ut är att vi bör hålla oss uppdaterade. Givetvis är det också så att lärare skall ha ett vetenskapligt förhållningssätt i meningen att vi är kritiska, sakliga och utvärderar vårt eget och andras arbete – men i det här fallet avses vetenskapligheten i det förmedlade stoffet. De flesta lärare ställer nog upp på beskrivningen ovan – deras arbete och den kunskap de förmedlar skall vila på vetenskaplig grund. Deras sätt att arbeta med detta må variera, men knappast ståndpunkten i sig. Det är en given ståndpunkt i vårt samhälle idag, med den kunskapssyn som är rådande inom universiteten och i skolan⁸. En följd av ett vetenskapligt sätt att arbeta är att vi bör sträva efter att våra skildringar och förklaringar av fenomen eller skeenden inte är alltför färgat av ogrundade eller fördomsfulla värderingar och lösa antaganden. Åtminstone så bör en strävan efter att grunda vår kunskap i saklighet och allsidighet finnas.

I relation till det faktum att läroböckerna är centrala i undervisningen, så borde en logisk följd av ovanstående resonemang bli att även läroböckerna bör vila på vetenskaplig grund. Innehållet i dessa bör rimligen också vara vetenskapligt grundat – med alla dess följder, som en strävan efter saklighet, allsidighet och tillförlitlighet. Det står också uttryckligen i lpf94 att undervisningen skall vara ”...saklig och allsidig...”⁹ Kort sagt så måste läroböckerna vara vetenskapliga för att det pedagogiska arbetet skall vara det, i synnerhet då läroböckerna just nu är centrala för undervisningen. Men, den skall också vara ”... allsidig...”, vilket i det här fallet rimligen betyder att den inte skall favorisera någon värdering eller politisk ståndpunkt (utöver den som uttrycks i läroplanen, förstås). Det finns givetvis risk för en viss glidning här, då lpf94 och andra läroplaner är politiska styrmedel i sig, men ändock manar oss att vara sakliga och allsidiga.

Forskningen kring just läroböckers vetenskaplighet har ofta berört vilket genomslag forskningen får i läroböcker. I vilken mån når forskningen igenom till läroböckerna? Överensstämmer läroböckernas beskrivningar och förklaringar med vad forskningen håller för sant? Dessa retoriska frågor ämnar väcka tankar – hur

---

⁷ *Läroplan för de frivilliga skolformerna*, lpf-94, sid. 8.

⁸ Därmed inte sagt att kunskapssynen är densamma inom universiteten och skolan vad gäller övriga frågor.

⁹ lpf94, sid. 7.

skrivs läroböcker och hur sakliga och hur, i vetenskaplig mening, pålitliga är läroböckerna? Den statliga läroboksgranskningen hade länge en roll i att garantera sakligheten i läroböckerna, men då på politiskt uppdrag (avskaffades efter reformerna 1989 som ledde till kommunaliseringen av skolan)¹⁰.

Kort sagt, så är det givetvis så att vilka som har författat läroböckerna och på vems uppdrag läroböckerna har författats kan påverka, inte bara den vetenskapliga forskningen. Inte minst gäller detta författandet av läroböcker i historia. Historia som ämne har varit omdiskuterat, både i modern och i historisk tid. Dess syfte har också förändrats och både inom forskningen och i samhället så har historiesynen förändrats i hög grad bara över de senaste 50 åren. Idag är det naturligt för de flesta att historieforskningen omfattas av samma vetenskapliga grundvärderingar som all forskning, men det är inte självklart att all historieskrivning gör det.

Historia kan och har genom historien använts på många sätt, inte minst politiskt och maktmässigt. Forskningen kring hur historia skrivs och hur historia används – hur historiebruket ser ut – kallas för historiografi. Vi kommer att gå närmare in på historiografi och dess förutsättningar under *forskningsläget* nedan, men nöjer oss nu med att konstatera att historia och historieskrivning kan användas till olika syften, av olika aktörer. Läroböcker i historia är givetvis en form av historieskrivning. Även läroböcker kan därmed användas av olika aktörer för olika syften. Om vi ser till läroplanen så uttrycks att eleverna skall förse med "...sådana mer beständiga kunskaper som utgör den gemensamma referensram som samhället behöver..."¹¹. En naturlig fråga är vem som har tolkningsföreträde vad gäller hur denna gemensamma referensram lämpligen bör se ut. Kort sagt så kan historieskrivning användas för att lära ut "...lämplig..." historia, vilket är synnerligen intressant för lärare i historia att förhålla sig till.

Det är inte bara inom forskningen och universiteten som vetenskapligheten och sakligheten vad gäller läroböcker i historia har utforskats och debatterats. På senare år så har debatten kring detta varit relativt omfattande både i media och inom politiken. I DN så har flera debattartiklar som berör ämnet publicerats: Den 9 maj 2007 skrev Anders Hjemdahl och Camilla Andersson, grundare av föreningen Upplysning om kommunismen, UOK, en debattartikel, "Ungdomar har obefintlig kunskap om kommunism", som gjorde gällande att ungdomar har kraftiga brister i sin kunskap om kommunismen¹². Undersökningen som den

---

¹⁰ Långström, sid. 201.

¹¹ lpf 94, sid. 8.

¹² Andersson, Camilla & Hjemdahl, Anders, (2007) "Ungdomar har obefintlig kunskap om kommunism", *Dagens Nyheter*,

bygger på kan ifrågasättas på flera punkter vad gäller framförallt validitet¹³, men artikeln gav upphov till en hel del diskussion på forum och i bloggvärlden. Lenita Jällhage skrev artikeln ”Läroböcker ger stereotyp världsbild”, publicerad i DN den 30 november 2006, där hon diskuterar en rapport från Skolverket¹⁴. Även denna artikel gav upphov till en hel del diskussion på många håll. Rapporten som artikeln baseras på, ”Många läroböcker kan upplevas som kränkande eller diskriminerande”, har uppmärksammats i stor utsträckning¹⁵. Den beskriver hur såväl minoriteter och kvinnor beskrivs på diskriminerande vis och av en västerländsk manlig heterosexuell norm – annat beskrivs enligt rapporten ofta i negativa ordalag eller inte alls. Rapporten innefattade läroböcker i flera ämnen, däribland historia. Den konstaterar att innehållet i läroböckerna inte är förenligt med läroplanernas värdegrund. Rapporten togs upp av Jämställdhetsombudsmannen och gav också upphov till en motion, ”Märkning av läroböcker”, som kräver en bättre granskning av läromedel samt att kunskaperna och kompetensen i frågor som rör jämställdhet, Hbt, nationella minoriteter och funktionsnedsättningar måste förbättras¹⁶.

Ett av de allra mest omdiskuterade inläggen i den här debatten gjordes av folkpartisten och ekonomhistorikern Mauricio Rojas. Han skrev rapporten ”(S)kolan: Om politisk snedvridning i grundskolans läroböcker”, publicerad i maj 2007, och skrev också en debattartikel i DN i samband med publiceringen. I artikeln och rapporten så gör Rojas gällande att det finns en ”...omfattande politisk snedvridning...”¹⁷ i läroböckerna, han skriver bland annat att de ger ”...en

---

<http://www.dn.se/opinion/debatt/ungdomar-har-obefintlig-kunskap-om-kommunism-1.790985>.

(hämtat 2009-11-18)

¹³ Vår bedömning baserat på vad vi kan om samhällskunskap och statistiska undersökningar – flertalet frågor missar helt syftet med undersökningen. Undersökningen undersöker helt enkelt inte det den är avsedd att göra, i någon större grad.

¹⁴ Jällhage, Lenita, (2006) ”Läroböcker ger stereotyp världsbild”, *Dagens Nyheter*,

<http://www.dn.se/nyheter/sverige/larobocker-ger-stereotyp-varldsbild-1.765996>. (hämtat 2009-11-17)

¹⁵ Samuelsson, Charlotte (2006) ”Pressmeddelande: Många läroböcker kan upplevas som kränkande eller diskriminerande”, Skolverket.se,

<http://www.skolverket.se/sb/d/1271/a/7509;jsessionid=D537CED0A1C824553F9D66F311E51F15>, (hämtat 2009-11-18).

¹⁶ Motion 2009/10:Ub358 Märkning av läroböcker

<http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=410&typ=mot&rm=2009/10&bet=Ub358>,

(hämtat 2009-11-18).

¹⁷ Rojas, Mauricio (2007) ”Skolans läroböcker fulla av osaklig vänsterpropaganda”, *Dagens Nyheter*,

bild av svensk historia som mer än något annat liknar socialdemokratisk propaganda.” Debatten kring rapporten och artikeln om den blev livlig. Ett av de mest notabla inläggen i media gjordes av Åsa Linderborg som i Aftonbladet skrev artikeln ”Lita inte på Mauricio Rojas”. Hon kritiserar Rojas för att inte vara vetenskaplig och menar att historieskrivningen inte är så orimlig som han gör gällande. Hon kritiserar också hur han har använt hennes egen avhandling¹⁸ i sin rapport som stöd för sina slutsatser medan han bortsett från delar av den – även Rojas hänvisningar till UOK-rapporten ”Ungdomar har obefintlig kunskap om kommunism” som vi nämnde ovan avfärdas. Undersökningen från UOK har enligt Linderborg ”...samma vetenskapliga precision som slagrutan.” Linderborg är doktor i historia vid Uppsala universitet och forskar i historia och historiografi. Vi kommer att återkomma till hennes avhandling, ”Socialdemokratin skriver historia”, under tidigare forskning längre fram.

Vi kan konstatera en rad saker baserat på det vi nu har redogjort för. Det är tydligt att läroböcker i historia är ett viktigt ämne för forskning. Med tanke på debatten och rapporterna, politiska såväl som vetenskapliga, så är det också ett ämne som inte kan sägas vara nog utforskat. Vad gäller historiebruk så är det också högst relevant att forska kring hur läroböcker i historia används och hur de skrivs. I en ofta citerad passage så skriver Staffan Selander att i läroböcker så är ”...kunskap och moral sammanvävt på ett sätt som har officiell sanktion men oftast inte är uppenbart i texten utan ligger fördolt i den.”¹⁹ En intressant fråga är också huruvida bruket av läroböcker i historia har förändrats över tid. Kan vi skönja en förändring i läroböckernas skildringar relaterade till politiska förändringar? Till förändringar i historiesyn? Särskilt skildrandet av det moderna Sveriges framväxt torde vara särskilt intressant att studera. Det är en del av historien som har starka politiska kopplingar till dagens samhälle och där det finns skäl att granska bruket av historieskrivningen. Sverige utmålas som bekant ofta som ett föredöme, nationellt men också internationellt. Den utveckling som Sverige gått igenom socialt och ekonomiskt sedan mitten på 1800-talet saknar nästan motstycke i Europa. Frågan om vad eller vilka som ligger bakom denna framgång är öppen. Svaret på den ges dock i läroböcker i historia. Svaret skapar givetvis en bild av det som har hänt och de som har lett Sverige – men också av

---

<http://www.dn.se/opinion/debatt/skolans-larobocker-fulla-av-osaklig-vansterpropaganda-1.703156>, (hämtat 2009-11-17).

¹⁸ Linderborg, Åsa (2001) *Socialdemokraterna skriver historia: historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892-2000*, Atlas, Stockholm.

¹⁹ Selander, Staffan (1988) *Lärobokskunskap: pedagogisk textanalys med exempel från läroböcker i historia*, Studentlitteratur, Lund, sid. 17-18.

dem som styr Sverige idag. Här finns det alltså mycket att vinna på att bruka historien för egna medel – det finns inte bara skäl, utan goda skäl, att här granska historiebruket.

Syfte

Syftet med det här arbetet är att studera *hur läroböcker i historia på gymnasiet skildrar framväxten av det moderna Sverige* - hur de framställer orsaker och förklaringar till att Sverige idag är ett modernt land med god social och ekonomisk trygghet. Vi kommer att studera hur framväxten förklaras i läroböcker från 1950 till 2008 och därtill *försöka förklara eventuella förändringar i sättet att förklara som har skett över tid allteftersom den politiska kontexten har förändrats.*

Frågeställningar

Dessa frågor har särskilt fokus under undersökningen:

- Hur har framväxten av det moderna Sverige skildrats historiskt sett, från och med 1950?
- Hur förklaras framväxten av dagens moderna Sverige i läroböcker i historia för gymnasiet?
- I vilken mån kan vi under den undersökta perioden skönja några substantiella förändringar vad gäller hur de förklarar Sveriges framväxt till ett modernt land?
- I vilken mån kan dessa förändringar i läroböckernas förklaringar och skildringar kopplas till förändringar i det politiska klimatet eller styret i landet under perioden?

Vi vill alltså undersöka huruvida vissa förklaringar ges större utrymme eller kraft än andra. Vi vill undersöka sakligheten och allsidigheten i läroböckerna vad gäller detta ämne. Sakligheten och vetenskapligheten kommer att bedömas, men i relation till den politiska färgningen/värderingarna som förekommer i läroböckernas texter. Det är givetvis så att texterna är färgade av politiska och icke politiska värderingar i varierande grad. Poängen är alltså inte huruvida de är färgade av värderingar, utan på vilket sätt de är det. Hur brukas historien? Om historiebruket är menat att göra något annat än att skapa och förmedla kunskap så har vi ett problem. Ett rimligt vetenskapligt ideal är att beakta alla sidor och att beakta alla uppgifter på ett sakligt och likvärdigt sätt, så långt det är möjligt. Om den politiska färgningen är vinklad så att tolkaren, läsaren, eleven inte får en

saklig och allsidig förståelse, så är historiebruket inte förenligt med god vetenskapssed.

Vi vill också klargöra vad vi menar med *det moderna Sverige*. Vi talar här inte om modernitet i vid mening. Vi vill inte undersöka modernitetsbegreppet i sig. Vi åsyftar här istället samhällsutvecklingen under en period. Syftet med benämningen *det moderna Sverige* är alltså tidsbestämmande. Vi menar med andra ord den historiska epoken då det moderna Sverige av idag kom till, från cirka 1850 fram tills idag. Vi kommer i mera detalj att diskutera detta i *resultatredovisningen*, men vill ändå klargöra distinktionen här.

Begrepp och teori

Historiebruk och historiografi

Traditionellt sett har den historievetenskapliga forskningen ägnat sig åt att beskriva och förklara företeelser i det förflutna. *Historiografien* som vetenskaplig gren inom historiedisciplinen är till sin natur annorlunda och här är studieobjektet själva historieskrivningen i sig. Det handlar i grunden om att skapa förståelse för hur historieforskningen och historieförmedlingen förhåller sig till och framställer händelser bakåt i tiden, samt vilket syfte framställandet har.²⁰ Historieskrivning kan vara mer eller mindre vetenskaplig, men även den historieskrivning som uppfyller kraven för vetenskaplighet är ingalunda opåverkad av den kontext som den framställts i. För att förstå varför ett visst fenomen beskrivs på ett visst sätt i en specifik text, bör vi alltså ha vetskap om det sociala och politiska klimatet vid det tillfälle och på den plats där texten producerades – man bör med andra ord ha förståelse för kontexten var texten producerades. Variationer kan till en följd av detta uppstå ifråga om ämnesval, vilka faktorer som anses vara centrala för att förstå en viss händelse och vilka aktörer som anses vara viktiga.²¹

Då förutsättningarna vid ett givet tillfälle tenderar att påverka historieskrivningen i en viss riktning kommer också de som tar del av den aktuella forskningen/framställningen att uppfatta en händelse eller ett fenomen på ett visst sätt. Detta betyder att *historiemedvetandet* påverkas. Med historiemedvetande avser vi här hur vi uppfattar nuets plats i tiden i förhållande till det förflutna. Hur vi väljer att definiera oss själva och vårt förhållande till historiska händelser och epoker avgörs av hur vi uppfattar händelser i det förflutna och i förlängningen dess relevans för vår tillvaro. Hur vi uppfattar det förflutna avgörs i sin tur av hur det framställs i den historiska forskningen och andra källor som avser förmedla något om historien. På så sätt formas en viss bild, eller medvetande, om historien, alltså; ett historiemedvetande.²²

Historieskrivning kan också användas för vissa syften i en viss kontext. Syftet kan vara mer eller mindre uttalat, men ett aktivt eller passivt urval av stoff och förklaringsmodeller resulterar i att en viss bild av historien framträder. På så

---

²⁰ Nationalencyklopedin. Artikel. "Historiografi".

²¹ Axelsson, Erik (2004) *Historia i bruk och medvetande. En kritisk diskussion av två historiografiska begrepp* (i Edquist, Samuel. (red) (2009), *En helt annan historia – tolf historiografiska uppsatser*, Historiska institutionen, Univ. : Swedish Science Press, Uppsala), sid. 11-26.

²² Aronsson, Peter., (2004) *Historiebruk – att använda det förflutna*, Studentlitteratur, Lund, sid 57-94, ffa sid 67-69.

sätt skapas mening och sammanhang utifrån historiska referenser. Detta *historiebruk* kan beskrivas som "...de processer då delar av historiekulturen aktiveras för att forma bestämda meningsskapande och handlingsorienterade helheter."²³. Då ett behov finns av att sätta nuet i relation till det förflutna, och att på så sätt skapa mening i tillvaron, används historien på ett visst sätt, det vill säga att ett historiebruk tillämpas. Utifrån citatet ovan är det också värt att notera att historiebruket handlar om såväl meningsskapande som *handlingsorientering* - hur skall vi förhålla oss och hur skall vi agera baserat på historien.

Följaktligen blir historieskrivning, bruket av historia och historiemedvetande relevant att studera för att förstå varför en viss uppfattning om det förflutna finns och inte minst för att skapa medvetenhet hos oss lärare om att historiska förklaringsmodeller vi tar för sanna och allmängiltiga är färgade av vårt eget historiemedvetande och sättet vi använder oss av historia på. Det finns alltså en didaktisk poäng i att förhålla sig kritiskt till exempelvis läromedel och dess innehåll.

I sammanhanget bör också någonting nämnas om läromedel som källor. Liksom andra typer av texter som vill säga något om det förflutna, så finns det också mer eller mindre uttalade syften med läromedel. Selander påpekar att det explicita syftet med läroböcker är att förmedla "... grundkunskaper till det uppväxande släktet". Implicita syften finns dock också i fråga om att strukturera kunskaper och värdera historiska skeden på ett visst sätt.²⁴ Det är i regel enklare att identifiera sådana implicita ställningstaganden i äldre texter, eftersom vi då har ett tydligt annorlunda perspektiv ifråga om moral och värderingar att utgå ifrån. Att göra detsamma i nyare framställningar är mer svårgörigt eftersom läsaren här är en del av den historiska kontext vari texten tillkommit. Detta faktum är omöjligt att ändra på, men vetenskapen om detta är viktigt för att analysen av texterna ska kunna bli så objektiv som möjligt.

---

²³ Axelsson, sid. 14.

²⁴ Selander, sid. 38.

Forskningsläget

Läroboksstudier är ett högst relevant område i historiografiska sammanhang. Genom läroböcker kan vi skaffa oss en uppfattning om historiemedvetande hos både författare, lärare och elever. Läromedlen säger alltså någonting om den kontext de kommit till i och kontexten kan vara en viktig del i förklaringen till varför läromedlen ser ut på ett visst sätt.

Några mer omfattande studier av läroböcker med avseende på det specifika ämnesområde som här avses har dock inte gjorts, men liknande och för studien relevant forskning finns att tillgå. Åsa Linderborg tar i sin avhandling "Socialdemokraterna skriver historia" upp läroboksperspektivet. Linderborgs utgångspunkt är att historieskrivning är en maktresurs som påverkar människors sätt att tänka och förhålla sig till omgivningen.²⁵ Hennes studieobjekt är främst hur socialdemokratin, som den starka maktfaktor rörelsen varit i 1900-talets Sverige, har sökt framställa sig självt.

Vad som är av mer intresse för vår studie är att Linderborg också tar upp hur läromedel har framställt arbetarrörelsen och dess relation till det övriga samhället under 1900-talet. Sammanfattningsvis konstaterar Linderborg att de 27 läroböcker för grundskolan som hon studerat är tydligt påverkade av den samhälleliga kontext vari de författats. Under perioden 1909-1920 tenderar läroböckerna att antingen förtiga eller varna för arbetarrörelsen och socialismen.²⁶ Perioden 1920-1950 börjar man ta upp socialdemokratin, men den lyfts inte fram på något tydligt sätt.²⁷ Det är från och med 1950-talet som socialdemokratin börjar ges en tydlig roll i läroböckerna och begreppet folkhem blir centralare. Linderborg betonar dock att läroböckerna samtidigt hyllar borgerliga ideal som entreprenörskap och klassarbete.²⁸

Under 1960- och 70-talen lyfts socialdemokratin fram som skapare av det moderna välfärdssverige. Visserligen tillskrivs liberalerna en roll vad gäller rösträttsfrågan och viss sociallagstiftning under 1800-talet, men det var i och med krisuppgörelsen 1933 som det moderna Sverige på allvar skapades och folkhemsdrömmen realiserades. Rubriker som "Från Fattigstuga till Folkhemmet" illustrerar detta.²⁹

1980- och 90-talens läromedel behandlar ofta de ekonomiska kriser som präglat de decennierna, men man betonar också vikten av den svenska modellens

---

²⁵ Linderborg, sid.11.

²⁶ Ibid, sid. 402.

²⁷ Ibid, sid. 404.

²⁸ Ibid, sid. 405-406.

²⁹ Ibid, sid. 405-406.

klassamarbete och fredliga arbetsmarknad. Socialdemokraterna lyfts här fram som det moderna Sveriges politiska representanter.³⁰

Linderborgs studie visar på hur socialdemokratin framställts på olika sätt under rörelsens historia. Avsikten med vår studie är inte att specifikt studera hur socialdemokratin skildrats i läromedel, utan att undersöka hur det moderna Sveriges framväxt skildrats i mer allmänna termer. Med tanke på att socialdemokratin utgjort en stark maktfaktor under 1900-talshistorien, så är den moderna svenska historien förknippad med socialdemokratin, varför vår studie gränsar till Lindeborgs, men vår utgångspunkt är en annan än hennes. Dessutom avser vi att studera läromedel för gymnasiet, till skillnad från Linderborg, vars studieobjekt är läromedel för grundskolan.

I likhet med Linderborg har också Ulf Zander studerat den svenska socialdemokratin historieskrivning, men också svenskt historiebruk i allmänhet. Zander har för avsikt att bredda historiografin och inte bara lyfta fram den akademiska forskningen, utan också den historieskrivning som äger rum i andra sammanhang.³¹ I framställningen tas det tidiga 1900-talet upp med dess nationalistiska historieskrivning, som dock gick i ”...moralisk konkurs...” efter andra världskriget. Historieämnet som varit nära relaterat till nationalismen kom på så sätt att förlora sin starka position i skolundervisningen, menar Zander. I allmänhet började andra företeelser än stater blir föremål för historieskrivning, som exempelvis arbetarklassen och kvinnorna. Mer tonvikt kom också att läggas vid modernare historia.³² Under 1990-talets ekonomiska kris, då ”...välfärdsbygget hade börjat nedmonteras...”, började folkhemshistoriens baksidor diskuteras för att på så sätt komma fram till en förklaring till varför det gått snett.

Zander talar också om 1900-talet som ”Socialdemokratins århundrade”. Han menar att ingen annan politisk kraft på ett så tydligt sätt har bidragit till att tolka historien under 1900-talet som socialdemokraterna, vilket inte torde vara något att förvånas över med tanke på partiets och rörelsens dominans i svensk politik.³³ Under 1900-talets första decennier lånade man historiskt laddade begrepp från både liberaler och konservativa, där nationen kanske är det mest framträdande, för att på så sätt bli en mer accepterad aktör på den politiska arenan. Detta innebar dock inte att man lät sig inlemmas i någon form av borgerlig hegemoni. Tvärtom

---

³⁰ Linderborg, sid. 407-408.

³¹ Zander, Ulf (2001) *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svenska historia från sekelskifte till sekelskifte*, Nordic Academic Press, Lund, sid. 460.

³² Zander, sid. 462.

³³ Ibid, sid. 465.

började nationens stolta historia, och det förflutna i allmänhet, att glömmas bort, eller i alla fall nedtonas, så snart andra världskriget var över. Istället skulle man nu blicka framåt, vilket i och för sig inte endast var en uppfattning som fanns inom socialdemokratin, men det var just socialdemokratin som drev denna utveckling tydligast i det svenska samhället, menar Zander.³⁴ Fackföreningsrörelsen, arbetarna och framförallt det socialdemokratiska partiet självt lyftes fram som några av det moderna Sveriges viktigaste grundare. På så sätt skaffade man sig problemformuleringsföreträdare, vilket varade ända till 1990-talets ekonomiska kris, då den började luckras upp. Det moderna Sveriges historia kom då alltmer att utsättas för granskning och moralisk prövning utifrån andra perspektiv än det socialdemokratiska.

Zander tar också upp debatten kring historieläroböckers utformning under det tidiga 1900-talet. Här nämns hur nationens historia blev en allt viktigare del i undervisningen under 1900-talets första decennier, på bekostnad av exempelvis kristendomsundervisningen.³⁵ Detta faller dock något utanför ramarna för vår undersökning, varför ingen grundligare genomgång av detta görs.

Det centrala i Zanders framställning för vår studie är att han visar på hur historiografi inte endast innebär studier av akademisk litteratur, utan även andra former av framställningar är centrala, exempelvis läroböcker. Zanders bild av svensk historieskrivning under 1900-talet, och främst dess andra hälft, visar att socialdemokraterna, som den starka maktfaktor rörelsen varit under den aktuella perioden, påtagligt har påverkat den allmänna historieskrivningen och därmed också historiemedvetandet. Huruvida så är fallet också i läromedel är en fråga som vår undersökning avser söka besvara.

Hur historieskrivning skapas och används är också en fråga som ligger till grund för Samuel Edquists framställning ”En folklig historia”. Edquist har studerat de mest tongivande folkrörelserna i Sverige under 1900-talet och bland annat haft läroböcker och studieplaner som material.³⁶ Två kategorier av historieförmedling kan identifieras i folkbildningsrörelsernas sätt att skriva historia. Å ena sidan finns den som ägnat sig åt ”den lilla historien” i form av en by, en gård eller kanske en socken. Detta har varit den mest framträdande formen av historieskrivning inom folkbildningen. Å andra sidan finns den mer allmänna typen av historieskrivning, men också denna har andra bevekelsegrunder i

---

³⁴ Zander, sid. 467.

³⁵ Ibid, sid. 80-83.

³⁶ Edquist, Samuel(2009) *En folklig historia: Historieskrivningen i studieförbund och hembygdsrörelse*, Boréa, Umeå, sid. 51.

folkrörelserna än inom den akademiska forskningen, menar Edquist. Där historievetenskapen har för avsikt att beskriva och förklara historiska skeden på ett objektivt sätt, så har folkrörelserna haft för avsikt att skapa en viss typ av historiemedvetande.³⁷ ”Denna vilja att fostra till ett verkligt historiemedvetande har funnits under hela 1900-talet. Ett alltför spontant förhållningssätt till det förflutna, som man anser inte tillräckligt förklaras och binds samman med nuet eller framtiden, har setts som fiende”.³⁸ De ideologiska grunderna har varierat, men man har velat medvetandegöra de studerande om den egna klassen, gruppen eller hembygden. På så sätt skapas berättelser och identiteter med hjälp av historia.

Edquists studie ligger inom samma forskningsfält som vårt, men han har inte fokuserat på just det område vi avser, men likväl säger den något om historiebruk i allmänhet och hur framställningen av ett historiskt fenomen eller en händelse kan fylla en viss funktion i ett visst sammanhang. Även om historieundervisningen i det allmänna utbildningsväsendet inte har varit lika uttalat ideologiskt präglad som i folkrörelserna kan det troligtvis urskiljas olika mönster och förklaringsmodeller som kan anses vara normativa och ideologiskt färgade även här.

I avhandlingen ”Historien på gymnasiet” har Göran Andolf studerat undervisning och läroböcker för gymnasiet och det tidigare läroverket mellan 1820 och 1965 (avhandlingen färdigställdes 1972). Läroböckerna, som är av störst intresse för vår framställning, uppvisar stora skillnader över tid och Andolf påpekar att olika historiesyner kan skönjas i läromedlen. Detta säger något om uppfattningar i frågor som rör det förflutna i ”...tongivande kretsar...” vid de aktuella tidpunkterna (läs beslutsfattare och akademiker).³⁹ På så sätt förmedlas en viss historiesyn och ett visst historiemedvetande uppstår. Andolf gör en tämligen allmän studie med ett antal områden som undersöks i varje läromedel som exempelvis ”Franska revolutionen” eller ”Korstågen”.

Bland utvecklingstendenser över tid kan nämnas att de äldre läroböckerna tenderar att fokusera mer på den politiska historien, medan de modernare lyfter in kulturella aspekter.⁴⁰ De yngre läroböckerna (efter 1945) har också ett annat upplägg i det avseendet att man talar om övergripande historiska teman och inte

---

³⁷Edquist. sid. 381-382.

³⁸Ibid. sid. 383.

³⁹ Andolf, Göran (1972) *Historien på gymnasiet: undervisning och läroböcker 1820-1965*, Esselte Studium, Stockholm, sid. 1.

⁴⁰ Ibid, sid. 281.

om enskilda länder, vilket tidigare varit fallet.⁴¹ Andolf kopplar förändringarna i läromedlen till den generella samhällsutvecklingen. Då den högre utbildningen blev tillgänglig för större grupper blev också urvalet av stoff mindre självklart. Inte heller den alltmer mångfacetterade historievetenskapen kunde ge någon självklar vägledning, då exempelvis statsbegreppet som urvalskriterium kom att ifrågasättas alltmer, som tidigare nämnts. Istället flyttades avgörandet kring stoffurval och upplägg över till den politiska sfären. Alltså kan en ökad styrning av historieundervisningen skönjas under 1900-talet. Fokus har alltmer kommit att läggas på modernare historia och på så sätt har läromedlen i högre grad kommit att bli ett "...självpporträtt..." av det samtida samhället⁴². Detta är en för vår studie intressant slutsats som kan sägas ligga in linje med tanken som vi tidigare uttryckt om att den politiska och sociala kontext varuti ett läromedel tillkommer påverkar dess innehåll tydligt.

En annorlunda studie står Sture Långström för med avhandlingen "Författarröst och lärobokstradition". Långströms studie handlar om läroboksförfattarna och deras sätt att skriva historia. Den handlar således om historiebruk, men med fokus på författarna, vilka de är, hur de skrivit böckerna, vad de skrivit – med ett fokus på den didaktiska frågan om vilken effekt och relevans det har för lärare och lärande. Metoden var intervjuer med tretton författare, kombinerat med analys av läroböckerna. Långström ställer upp en rad med hypoteser, som han sedan diskuterar i en längre slutdiskussion.

En av Långströms hypoteser är "...att författarna varit medvetna om att deras politiska åsikter haft betydelse för vad de valt att skriva om."⁴³ En majoritet av läroboksförfattarna stämde detta för, men för fyra av dem så trodde de själva inte att deras politiska åsikter hade haft någon betydelse. Det är precis som Långström menar, anmärkningsvärt. En annan hypotes av relevans för oss är "...att läroböckerna förändrats mycket från slutet av 1950-talet till mitten av 1990-talet..."⁴⁴. Långström kommer här fram till att förändringarna med några undantag är små vad gäller "...principiella didaktiska förändringar..."⁴⁵ i innehåll och upplägg. Det bör tilläggas att Långströms studie inte utgick från en textanalys av läroböckerna först och främst, utan framförallt var en studie av författarna. Det är ändå intressant att se ifall våra fynd tyder på samma sak, eller om vi finner substansiella skillnader i innehåll. Två andra saker är värda att notera särskilt i

---

⁴¹ Ibid, sid. 281.

⁴² Andolf. sid. 294.

⁴³ Långström, sid. 221.

⁴⁴ Ibid, sid 220.

⁴⁵ Ibid, sid 220.

Långströms slutsatser: författarna redovisar inte i något fall (i läroböckerna) vilken syn de har på historia eller kunskap, samt att deras åsikter om varför elever bör läsa historia varierar stort.⁴⁶

Detta urval av forskning som angränsar till vår studie visar på att historia ofta används för vissa syften, även om detta kan ske på ett mer eller mindre uttalat sätt. Linderborg och även Zander tangerar det specifika historiska område vi undersökt, men vårt bidrag blir att på ett tydligt sätt blottlägga utvecklingstendenser i hur Sveriges moderna historia skrivs i gymnasieläromedel över tid och sätta detta i relation till den samhälleliga kontexten.

---

⁴⁶ Långström, sid. 214-223.

Material och metod

Våra teoretiska utgångspunkter grundar sig på systematisk litteratursökning och inläsning. Vi skapade oss en översiktlig uppfattning om historiografisk forskning och forskning kring historiemedvetande och historiebruk. Vi har redogjort för den litteratur vi har undersökt som behandlar läroboksstudier och den litteratur som undersökt historiebruk och historiemedvetande under *forskningsläget* ovan. Själva undersökningen har utgjorts av en textanalys av tio läroböcker i historia, fördelade på den undersökta perioden 1950-2008. Vi kommer att redogöra mer ingående för våra teoretiska ställningstaganden och antaganden vad gäller textanalys nedan. Men först så förklarar vi vårt urval av primärkällor i nästa stycke.

Urval av primärkällor

Vår empiri är baserad på ett representativt urval av gymnasieböcker från den undersökta tidsperioden 1950-2008 baserat på hur frekvent de används och har använts på gymnasiet. Det är problematiskt att ta reda på vilka böcker som historiskt sett har varit mest vanligt förekommande. Det är exempelvis svårt att få fram statistik på användningsfrekvens såväl som på försäljning av läroböcker. Lyckligtvis så finns det två omfattande studier inom området att tillgå. Dessa är de tidigare nämnda Andolfs ”Historien på gymnasiet: undervisning och läroböcker 1820-1965”, samt Långströms ”Författarröst och lärobokstradition: en historiedidaktisk studie”.

Utifrån vår bedömning så skulle vi kunna få ett representativt urval utifrån dessa två böcker. Utifrån Andolfs så får vi ett bra urval av läroböcker före 1965, då han anger utförlig statistik över användningsfrekvens av läroböcker i historia på gymnasiet och dess motsvarighet. Efter 1965 så har vi använt oss av Sture Långströms avhandling, då det är den mest heltäckande studie av historieläroböcker som täcker in perioden vi undersöker. Den statistik som Andolf utgick ifrån fanns inte att tillgå efter 1965, men Långströms undersökning visar ändå att de böcker han har utgått ifrån är ett representativt urval av de böcker som använts på gymnasiet under 1965-1997. Den rekommenderas dessutom som ett standardverk av historiker för den här typen av frågor. Vi har också valt att använda två böcker från år 2000, Epos samt Alla tiders Historia. Dessa två är allmänt kända som de mest använda läroböckerna de senaste tio åren på gymnasiet, möjligen i konkurrens med Perspektiv på Historien. Vårt urval av primärkällor, sorterade efter årtal, ser därmed ut som följer:

1956

Söderlund, Ernst & Seth, Ivar

Svensk historia för gymnasiet

1967

Matsson, Ragnar

Historia 2

1978

Graninger, Göran & Tägil, Sven

Historia i centrum och periferi

1983

Almgren, Hans, Bergström, Börje & Löwgren, Arne

Alla tiders historia del 2

1990-1993

Westin, Gunnar, Norman, Torbjörn & Thullberg, Per

Människans historia 2 och 3

1993

Almgren, Hans, Bergström, Börje & Löwgren, Arne

Alla tiders historia

1995, 2000, 2008

Sandberg, Robert, Karlsson, Per-Arne, Molin, Karl & Ann-Sofie Ohlander *Epos från 1995, 2000 och 2008.*

2002, 2007

Almgren, Hans, Bergström, Börje & Löwgren

Som synes så har vi delat upp böckerna i fyra tidsmässiga kategorier, eller fyra olika nedslag. De fyra nedslagen ger en bra bild av periodens förändringar, i politiskt hänseende. Vi redogör i större detalj varför vi har valt just dessa nedslag då vi presenterar vårt *resultat* nedan.

Textanalys

Att texter kan ha mångbottnade betydelser är något vi läsare och forskare har att förhålla oss till. Det ligger i sakens natur att de kan användas till och tolkas på ett flertal olika vis. En text kan också uttrycka och vara mer än sitt innehåll. Den kan i sig inte bara beskriva något eller förklara något – den är också en handling i sig – en hälsning, en förklaring, en order, ett handlingsförslag. Bergström och Boréus menar att texter har två huvudfunktioner:

Man kan betrakta språk, och därmed texter, som att de har två huvudfunktioner. För det första uttrycker språket tankar och idéer. Den som författar texten använder språket för att reflektera, för att uttrycka sin bild av den omgivande verkligheten eller av sina inre upplevelser. Dessa föreställningar kommer till uttryck i texten. Denna aspekt av texter skulle kunna kallas deras **innebördsaspekt**. För det andra nyttjar vi språket i de sociala relationerna med andra, t.ex. för att uttrycka en åsikt, informera om något, ställa en fråga,

hälsa, ge en order eller skämta. Språket utnyttjas alltså inte bara för reflexion utan även för handling. Mot denna funktion av språket svarar en **interpersonell aspekt** av texter.⁴⁷

Det är givet att innebördsaspekten är viktig för vår undersökning. Vi vill undersöka vilka föreställningar om Sverige och Sveriges historia som framkommer. Vi vill också betona den interpersonella aspekten, då vi har studerat huruvida texten har en funktion utöver det rent deskriptiva. Historiebruket skulle kunna ha en politisk funktion. Det finns de som argumenterar för att all historieskrivning har en politisk funktion i någon mening – exempelvis enligt devisen att vinnaren skriver historien. Frågan är dock i vilken mån så är fallet och hur det tar sig uttryck i läromedel i historia i gymnasieskolan i Sverige.

En kvalitativ undersökning ter sig lämplig då vi vill undersöka hur en historisk utveckling *förklaras*. Vi vill granska innehållet i texterna och utsätta det för en textanalys som har drag av både idéanalys och argumentationsanalys. Vi analyserar dels förekomsten av vissa idéer eller ideologier i läroböckerna, dels analyser vi hur författarna argumenterar för hur orsakssambandet för Sveriges framväxt ser ut. Vilka orsaker och förklaringar anser författaren vara viktigast?

Med en idéanalys undersöks som sagt förekomsten av vissa idéer eller ideologier i texten. Vår analys har också drag av argumentationsanalys, då vi undersökt ett orsak och verkan-samband där läroböckerna (och dess författare) argumenterar för att utvecklingen har sett ut på ett visst sätt. En sorts studie som kombinerar idéanalys med argumentationsanalys är vad Bergström & Boreus kallar för *innehållslig idéanalys*. En innehållslig idéanalys hanterar frågor om innehåll i en ideologisk argumentation. I vårt fall så har vi undersökt hur man som läroboksförfattare argumenterar för hur Sveriges framväxt har gått till. Vilka är huvuddelarna i frågan om hur Sverige har växt fram till det moderna Sverige? Vad ges dessa faktorer för betydelse? Här har vi också kunnat, precis som i argumentationsanalys, värdera argumenten.⁴⁸

Med en argumentationsanalys kan vi enligt Bergström & Boréus beskriva och värdera det argumentativa inslaget i enstaka texter/debatter. De menar också att en argumentationsanalys kan vara en del av en ideologianalys, där ett exempel är just beviskraftsvärdering. Argumentationsanalys är inte till för att analysera retorik i vid mening utan är till för att analysera i huvudsak retorikens logos, eller den del av argumentet som vädjar till logos. Logos är här alltså den inneboende logiken i argumenten och förklaringarna. Avsikten är alltså inte att på något

---

⁴⁷ Bergström, Göran. & Boréus, Kristina., (2000) *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*, Studentlitteratur, Lund, sid 16.

⁴⁸ Bergström & Boréus, sid 148-178.

djupare sätt försöka granska texternas stilistiska egenskaper eller huruvida man söker vädja till läsarens känslor (ethos och patos) i framställningen, utan det är det faktiska innehållet i form av faktaurval och förklaringsmodeller som är vårt huvudsakliga studieobjekt.⁴⁹ Till sist har vi försökt knyta samman argumenten i sig, eller argumentens vikt och tyngd i texten – och sökt finna om någon ideologi kan ligga bakom förklaringarna och argumenten för att framväxten har sett ut på just det sättet.

Sammanfattningsvis så vill vi alltså *kombinera* idé- och argumentationsanalys för att undersöka vilken syn på orsaker och förklaringar till Sveriges modernisering som tar sig uttryck i läroböckerna. Vi har en ambition att försöka se i vilken mån vissa historiesyner (i synnerhet vad gäller Sveriges historia) har påverkat läroböckernas skildringar, eller hur vissa historiesyner vad gäller utveckling och politik har påverkat. Det finns också en ideologisk analysaspekt - vi vill undersöka i vilken mån det finns några bakomliggande ideologier från politiskt håll som kan ha färgat framställningen i läroböckerna och i så fall hur. Ett exempel är om texten lyfter fram några politiska aktörer eller reformer som har bidragit till Sveriges framväxt till ett modernt land.

Enligt Selander kan en lärobok granskas utifrån flera olika perspektiv, där stoffurval och vilka värderingar som syns i texterna är de vanligaste studieobjekten.⁵⁰ Detta är också avsikten med vår undersökning. Empirin kommer vi sedan att relatera till och jämföra med skiftningar i det politiska klimatet och det politiska styret – den politiska kontexten. Denna politiska kontext kommer vi att redogöra närmare för då vi presenterar vårt resultat. Men i hur stor grad och på vilket sätt (vad gäller just denna del av historielitteraturen) påverkas läroböckerna av den politiska kontexten? Vårt första mål är dock att beskriva hur skildringen av det moderna Sveriges framväxt ser ut i läroböckerna samt hur den har förändrats över tid. Utifrån vår vetenskap och efterforskningar så har det inte gjorts en sådan undersökning. Vad gäller vidare slutsatser kring orsaker till hur det skildras på det ena eller det andra viset så kommer det i det här arbetet att bli mer spekulativt och med mindre grad av reliabilitet – kanske kommer det till största del att ha ett värde som underlag för vidare forskning.

---

⁴⁹ Bergström & Boréus, sid. 89-146.

⁵⁰ Selander, sid. 44.

Resultatredovisning

Här redovisas resultatet av den kvalitativa studie som har gjorts av läroböckerna, fördelat på fyra olika nedslag. Valet av nedslag är framförallt motiverat av de förändringar som sker i läroböckerna. En översiktlig studie över hela perioden 1950-2008 gjordes och vi kunde konstatera att nedanstående nedslag ger en bra bild av de förändringar som har skett i läroböckerna. Det första nedslaget är 1960, efter detta så har vi en ny läroplan från 1971 som kombinerat med övriga förändringar i den politiska kontexten gör ett nedslag 1980 intressant att studera. Sedan gjordes två nedslag till, 1990 och 2000, både före och efter skolreformerna som ledde fram till lpf 94. Två förändringar är alltså särskilt notabla vad gäller kontexten vari böckerna skrevs: Genomförandet av de två läroplanerna för gymnasiet, Lgy 70 (från 1971) och Lgy 94 (från 1994). Vi menar att fördelningen av nedslagen ger en god bild av varje periods läroböcker och deras sätt att förklara framväxten av det moderna Sverige. Nedslagen ger vidare en bra grund för jämförelsen med den politiska kontexten, vars förändringar skapar brytpunkter som kan användas för jämförelse. Vår främsta fokus i den här delen av framställningen är hur författarna förklarar framväxten av det moderna Sverige. Jämförelserna över tid och analyserna av detta är i huvudsak förlagd till nästa del, *slutsatser*. Där kommer vi att redogöra för de linjer och drag som vår analys visat att finns över tid.

Som tidigare nämnts så är ingen historieskrivning opåverkad av den kontext varuti den tillkommer. För att blottlägga vilken påverkan det politiska klimatet och den samhällsliga kontexten i stort kan ha utövat på framställningen av Sveriges utveckling till en modern industrialiserad demokrati i de läroböcker vi undersökt, så kommer en bild av det samtida samhället att tecknas för de olika perioderna. Andra faktorer som skulle kunna påverka de olika framställningarna, såsom författarnas personliga bakgrund, kommer inte att lyftas in, då detta blir en helt annan undersökning.

Begreppet modern och modernitet kan ges många innebörder i olika sammanhang. Begreppet kan användas för att beskriva alltifrån konstnärliga uttryck till filosofiska förhållningssätt. I det här sammanhanget används begreppet modern för att beskriva ett antal företeelse som får anses vara indikatorer på att ett samhälle har uppnått en viss grad av utveckling på det ekonomiska, sociala och politiska planet.

Huvudsakligen avser vi att studera hur de olika läroböckerna beskriver och förklarar hur Sveriges kunde utvecklas från att vara en agrarekonomi med utbredd

fattigdom och ett politiskt styre där bara ett fåtal tilläts delta, till att bara några decennier senare vara en industrialiserad demokrati, med ett relativt utbyggt socialt skyddsnät. Detta är alltså vad som i denna framställning avses med begreppet modern. Eftersom avsikten är att blottlägga skillnader och likheter över tid i fråga om vilka faktorer som lyfts fram och vilka som anses kunna förklara utvecklingen så skulle en mer precis definition av begreppet modern bli ett hinder för den empiriska studien. Meningen är istället att mer förutsättningslöst närma oss materialet och på så sätt kunna blottlägga vilka faktorer som de respektive författarna lyfter fram som viktiga för Sveriges omvandling till ett modernt land. Därför kommer ingen mer precis definition av begreppet modern att göras, utan vi nöjer oss i nuläget med en relativt öppen definition i linje med det ovan beskrivna. En del av studien blir alltså att fylla begreppet med innehåll.

Nedslag 1960

Granskade böcker för perioden:

Söderlund, Ernst & Seth, Ivar - *Svensk historia för gymnasiet* från 1956.⁵¹

Matsson, Ragnar - *Historia 2* från 1967.⁵²

Kontext 1960

Perioden präglas i svensk politik av det då mångåriga socialdemokratiska maktinnehavet. Folkhemstanken är dominerande i svensk politik och tron på politikens förmåga att utjämna sociala skillnader är stark. Stora reformer har genomförts efter andra världskriget och de borgerliga partierna delar många av de socialdemokratiska ambitionerna på det socialpolitiska området.⁵³ Pensioner, bostads- och barnbidrag kan här nämnas.

1960-talet är en exceptionell period i svensk historia. Den svenska industrin, som undgått andra världskrigets förödelse, upplever en enorm efterfrågeökning. Industrin reformeras, produktiviteten ökar och sysselsättningen stiger. Staten för en aktiv näringslivspolitik och tron på att kunna undvika lågkonjunkturer med hjälp av statliga regleringar är stark. De flesta kurvor pekar uppåt.

Skolsystemet har också påverkats av de socialpolitiska ambitionerna. Enhetsskolan har införts på så sätt att klasserna ska hållas samman upp till årskurs sex, i strävan efter social utjämning.⁵⁴ En reform av gymnasieskolan görs 1966 då fem linjer upprättas; humanistisk, samhällsvetenskaplig, naturvetenskaplig, teknisk och ekonomisk. Tidigare hade man haft tre inriktningar: real-, latin- och allmänlinje.

I den era av stark framtidstro som präglar den aktuella perioden blir samhällsläran ett allt centralare ämne där demokratiska medborgare ska fostras, på bekostnad av historieämnet. Andolf påpekar att under senare delen av 1950-talet kan en generell tendens skönjas i ämnet historia:

---

⁵¹ Söderlund & Seth, (1956) *Svensk historia för gymnasiet*, Svenska bokförlaget Bonniers, Stockholm.

⁵² Matsson, Ragnar (1967) *Historia 2*, Liber, Stockholm.

⁵³ Cornell, Jan, Carlsson, Sten., Rosén, Jerker & Grenholm, Gunvor., (1992) *Den svenska historien. 15: Våra dagars Sverige*, Bonnier Lexikon, Stockholm. s.38

⁵⁴ Cornell et al, sid. 42

Samhällsläran betonas kraftigt, och det traditionella historiska stoffet har minskat. Ett av ämnets huvudsyften är att just införa lärjungen i det moderna samhället, att skildra den epok då det sociala välfärdssamhället byggts upp. Ett annat är att befördra hans kritiska förmåga, och därmed göra honom till en bättre demokratisk medborgare.⁵⁵

På så sätt kan ett samband mellan de socialpolitiska ambitionerna och historieundervisningen ske. Huruvida detta syns även i läromedlen kommer vi att utreda.

Långström beskriver här hur det nya gymnasiet kom tillbaka: ”...år 1962 kom gymnasiet tillbaka som namn på en skolform och läroverket fick två efterföljare. Fackskola och gymnasium blev de nya skolformerna. Tre år senare, 1965, kom en ny läroplan som jag kallar Lgy 65 och gymnasierna omorganiserades...”.⁵⁶ Kursplanen för historia var här mycket allmänt hållen, varför supplement till den gavs ut där önskat innehåll i undervisningen konkretiserades. Det supplement som var direkt relevant för innehållet i historieundervisningen gavs 1967 och det önskade innehållet var:

Liberal reformpolitik. De stora frågorna i svensk inrikespolitik från representationsreformen
t o m rösträttsreformen 1918-1921.

Sveriges utveckling till en modern industristat. Den ekonomiska tillväxtens viktigaste komponenter: utrikeshandelns ökning, industrialiseringen, jordbruksteknikens utveckling. Kreditväsendet. Kapitaltillförsel från Västeuropa.

Samhällsförhållanden omdanas. Befolkningsutveckling och yrkesfördelning. Arbetarklassens levnadsvillkor. Arbetsmarknadens organisationer. Folkrörelserna. Pressen.

Den inre utvecklingen i Danmark, Norge och Finland.

Den svensk-norska unionen.

Skandinavismen. De nordiska ländernas utrikespolitik

Mellankrigstiden.

...

---

⁵⁵ Andolf, sid. 94.

⁵⁶ Långström, sid 68.

Den politiska utvecklingen i Sverige, 1920-talets regeringsväxlingar. Krisuppgörelsen 1933. Arbetslöshets- och socialpolitik.⁵⁷

Hur påverkade läroböckerna är av dessa riktlinjer kommer nedan att diskuteras. Det bör också nämnas att det under perioden fanns en statlig granskning av läromedel. Före 1969 granskades framförallt innehåll, korrekthet och pris av Statens läroboksnämnd, som var fristående från Skolöverstyrelsen, SÖ (SÖ hade dock representanter i nämnden)⁵⁸.

Analys av läroböckerna 1960

Författarna under perioden är ense om att två saker var viktiga för Sveriges framväxt till ett modernt land: nya liberala ekonomiska idéer och industrialismens genombrott i landet. De nya liberala tankarna och arvet efter Adam Smith ges en stor betydelse för "...det ekonomiska livets snabba utveckling..."⁵⁹ omsatt i svensk verklighet genom J A Gripenstedt, finansminister 1856-66, som genomdrev förändringar som enligt författarna frigjorde landet från merkantilismen. Merkantilismen som beskrevs som rådande dessförinnan motverkade å andra sidan bara det som den skulle främja. Det är dock de politiska besluten som drivs fram av utvecklingen på det ekonomiska och tekniska områdena och inte tvärtom: "Liberaliseringen av den ekonomiska politiken som drivits fram av de ekonomiska förändringarna, bidrog i sin tur till att underlätta industriproduktionens utveckling".⁶⁰ I detta är författarna ense. Överlag så beskrivs den allmänna ekonomiska utvecklingen som drivande i förändringarna. De inhemska faktorerna i Sverige, som råvarutillgångar och "...svensk duglighet..." utmålades också som viktigt, men inte drivande i förändringen⁶¹. Orsakerna "...i första hand äro att söka i förhållanden, som inte kunde påverkas från svensk sida."⁶² Dessa förhållanden var att den allmänna ekonomiska utvecklingen, i världen, skapade en efterfråga på produkter som Sverige var särskilt lämpat att framställa, framförallt trä och järn. Från England fick vi nya tekniker som gjorde det möjligt att bedriva industrier i större skala. Även kapital kom från England. Här klargörs att: "Utan dessa förutsättningar hade svenska

---

⁵⁷ Ur supplementet till Igy 65.

⁵⁸ Långström, sid. 196-198.

⁵⁹ Söderlund & Seth, 1956, sid. 319.

⁶⁰ Matsson, sid. 69.

⁶¹ Söderlund & Seth, sid 332, och Matsson sid. 69 och 139-143.

⁶² Söderlund & Seth, sid. 332.

råvarutillgångar och svensk duglighet säkerligen inte kunnat utnyttjas på sådant sätt, som nu blev fallet”⁶³.

För den vidare utvecklingen ur ekonomiskt perspektiv så ges snillen och uppfinningar ett stort utrymme i läroböckerna. Ett relativt stort antal forskare aktiva under slutet av 1800-talet nämns vid namn. Gustaf de Laval, Gustaf Dalén, Sven Wingqvist, Jonas Wenström, L M Ericsson, nämns alla vid namn. Dessa utmålas som starka faktorer för industrins tillväxt. ”...för exploateringen av dessa uppfinningar bildades snart stora företag, vilka leddes av några bland Sveriges skickligaste affärsmän och inte minst tack vare detta förhållande snabbt fingo internationell betydelse.”⁶⁴ Snillena framstår i läroböckerna som den enskilt största faktorn för industrins expansion efter 1870.⁶⁵

Vad gäller folkets välbefinnande och utveckling ekonomiskt och socialt så är det intressant att se hur läroböckerna skildrar industrialiseringens effekter på folket. Författarna målar fram en bild som visar på att folk snarare fick det bättre än sämre. De beskriver hur det skedde en proletarisering⁶⁶, med efterföljande agitationer och sociala motsättningar (vi återkommer till detta nedan), men överlag så verkar folk ha fått det bättre under slutet av 1800-talet. Matsson beskriver detta såhär:

Typiskt för industrialismen över huvud taget var att klass- och inkomstskillnaderna ökade och levnadsbetingelserna blev osäkrare på grund av konjunkturförändringarna. Men samtidigt ökade människors herravälde över naturen och skapades betingelser för en aldrig tidigare uppnådd stegring av den materiella levnadsstandarden ⁶⁷.

Vår tolkning av läroböckerna i den här frågan är att industrialismen ökade folkets välbefinnande i helhet, även om det också uppstod problem i form av klasskillnader och sociala motsättningar.

Lösningen på dessa problem och förklaringen till folkets förbättrade levnadsstandard i det nya industrialiserade Sverige var framförallt reformarbetet⁶⁸. Socialt reformarbete i form av arbetarskyddslagstiftning och förbättrad socialvård, beskrivs som viktiga. I det första fallet så var Sverige tidigt intresserat av debatten och problemen i England och var relativt tidiga med åtgärder för att skydda

---

⁶³ Söderlund & Seth, sid. 332.

⁶⁴ Söderlund & Seth, sid. 336.

⁶⁵ Matsson, sid. 139-140, samt Söderlund & Seth, sid. 335-337.

⁶⁶ Matsson, sid. 164.

⁶⁷ Matsson, sid. 143.

⁶⁸ Söderlund och Seth, sid. 348 med mera. Matsson sid. 143-166.

industriarbetarna (ex. begränsning av barnarbete 1850, skyddslagsstiftning 1880, och skydd mot yrkesfara 1889). Dock så ges ingen specifik person eller politisk riktning, undantaget liberalismen som strömning, något beröm för reformerna. Tolkningen från vår sida är att den drevs fram av nödvändighet på grund av de nya förhållandena för den nya arbetarklassen (och den nya medelklassen). Socialt reformarbete anses alltså viktigt för folkets väl och ve, men däremot så ges inte fackföreningar eller de andra folkrörelserna någon större betydelse vad gäller folkets välmående⁶⁹. De beskrivs till och med snarare i negativa ordalag om det lutar åt något håll i framställningarna. Ett exempel på detta är "...på 1890-talet utvecklades fackföreningarna, inte minst under intryck från socialismens klasskampsideologi, till mot arbetsgivarna riktade kamporganisationer."⁷⁰. Detta i sig är inte negativt laddat, men det sägs inte att de varken hjälpte eller att de gjorde gott. Tolkningen blir snarare att de bidrog till konflikt, än till lösning eller förbättring.

Reformpolitiken och de sociala förändringarna under 1900-talet (fram till 1950) beskrivs av Ernst Söderlund och Ivar Seth i neutrala termer, med få eller inga värdeladdade ord eller särskilt förtjänstfulla insatser av någon part. Här är dock ett fall där de bägge studerade läroböckerna går isär, då Ragnar Matsson beskriver framförallt Hjalmar Branting som närmast en hjälte och messiasgestalt. Ett citat som till viss del illustrerar detta är: "Gripen av social medkänsla med de små och lidande i samhället offrade han som ung student en lovande vetenskaplig bana för ett liv i det av hans egen klass föraktade och förhånade socialdemokratiska partiet."⁷¹. Även Per Albin Hansson beskrivs i Matsson som viktig för utvecklingen till ett mer pluralistiskt och rättvist samhälle. I Söderlund och Seth är dock överlag strukturella och materialistiska förklaringar viktigare än enskilda aktörer⁷². Här skildras socialismens, socialdemokratins och vänsterpartiets framväxt i enkla, neutrala termer, medan relativt mycket kraft ges till förklaringar av ekonomisk eller diplomatisk art. Exempelvis så beskrivs tre faktorer som helt avgörande för Sveriges starka mellankrigstid: de svenska exportvarorna, rationalisering av produktionen och ett gynnsamt internationellt läge. Reformerna och den sociala utvecklingen skedde enligt Söderlund & Seth snarare av sig självt eller som en följd av den industriella och ekonomiska utvecklingen. Det bör påpekas dock att i bägge de studerade läroböckerna så är de

---

⁶⁹ Matsson, sid. 178-180, samt Söderlund & Seth, sid. 347-349.

⁷⁰ Söderlund & Seth, sid. 348.

⁷¹ Matsson, sid. 166.

⁷² Söderlund & Seth, sid. 372-378.

ekonomiska faktorerna viktiga, såväl inrikes som utrikes liggande faktorer är drivande bakom förändringarna.

Ifråga om demokratins framväxt från och med 1860, så lyfts flera personer fram i läroböckerna. De mest framträdande är Branting, Lindman och Staaf. Lindman löser rösträttfrågan till en början, men hotet om revolution gör att de konservativa tvingas gå med på Liberalernas och Socialdemokraternas krav på allmän och lika rösträtt. Liberala strömningar från Europa ges initialt en betydelse för ett mer demokratiskt Sverige – vår tolkning är att det snarare är det liberala tänkandet som är förklaringen till förändringarna snarare än exempelvis Socialdemokraterna i sig, även om de framträder som förare av dessa idéer i början av 1900-talet. I Matsson så tillskrivs dock även högern en viktig roll i införandet av den allmänna rösträtten – de sägs här vara villiga att ”...medverka vid införandet av den allmänna rösträtten om blott garantier skapades mot alltför brådstörtade omvälvningar i samhället...”⁷³. Riksdagens makt ökar efterhand på bekostnad av kungens. 1920-talets parlamentariska situation blir osäker, men stabilitet infinner sig i och med 1932 års val.⁷⁴

Sammanfattningsvis så skiljer sig de bägge studerade läroböckerna åt vad gäller förklaringarna och orsakerna till sociala reformer och demokratisering i Sverige. Hjalmar Branting, Per-Albin Hansson, socialismen och Socialdemokraterna ges stort förklaringsvärde i Matsson, vad gäller de sociala reformerna. Bägge är ense om att den ekonomiska utvecklingen var drivande för att de sociala reformerna kunde genomföras, men politikens och politikernas roll i utvecklingen ges olika utrymme och kraft i skildringarna. De sociala reformerna under slutet av 1800-talet anses i bägge läroböckerna vara grundade i liberalismen, medan förändringar under 1900-talet framförallt är grundade i en allmän ekonomisk utveckling. Fackföreningar och andra folkrörelser kan enligt böckerna inte anses ha gett någon större effekt eller värde i förändringarna, inte heller i Matsson.

Vad gäller demokratiseringen så framstår de liberala idéerna som helt avgörande för demokratiseringsprocessens fortgång. Socialdemokraterna anses vara i någon mening bärare av idéerna, men det är helt klart så att det är liberalismen som är den verkliga kraften vad gäller demokratiska förändringar. I Matsson så tillskrivs också som vi nämnde ovan högern en riktig roll i förändringarna, vilket inte är fallet i Söderlund och Seth.

Det är helt klart så att industrialismen och den ekonomiska utvecklingen som dess genombrott gav grund till är viktig i bägge författarnas förklaringar till

---

⁷³ Matsson, sid. 168.

⁷⁴ Matsson, sid. 165-180, samt Söderlund och Seth, sid. 354-371.

Sveriges utveckling. De är bägge ense om att industrialismens första genombrott på slutet av 1800-talet framförallt var av godo. Reformarbetet var ett svar på de problem som kom med industrialismen – industrialismen i sig var inte ett problem, utan en motor, en framgångsmotor. Industrialismens genombrott ges två orsaker framför andra – utlandets inflytande och allmänna ekonomiska strukturer samt den inhemska industrin vars framgång till stor del låg i den så kallade snilleindustrin. Även under den fortsatta utvecklingen under mellankrigstiden så är de ekonomiska faktorerna viktigast – utrikes efterfrågan, kapital från utlandet och från de framväxande bankerna samt nya uppfinningar och tekniker.

Vad gäller den samhällseliga och politiska kontexten, så är det tydligt att författarna delar samtidens tro på politikens och reformers betydelse för folkets väl. Dock så framställer de också faktorer som konjunkturer och ekonomiska förhållanden, inte minst internationellt, som allra mest betydande för att Sverige blir ett rikare *och* mer välmående land. Möjligtvis så är de präglade av den stora uppgång som den svenska industrin hade på slutet av 1950-talet och under 1960-talet. Kopplingen till supplementet som beskrevs ovan är också tydlig och de saker som enligt supplementet skall vara med är också de som ges störst vikt överlag. Som regel är det dock så att det innehåll som anvisas är öppet för värdering från författarens sida – det står i supplementet att det skall skildras, men inte hur det skall skildras, exempelvis så skall "...arbetarklassens levnadsvillkor..." skildras, men hur det skall skildras är inte specificerat. Det kan ha funnits reella hinder för vissa skildringar på grund av den statliga granskningen, men vi har här svårt att värdera hur stark denna politiska styrning var.

Nedslag 1980

Granskade böcker för perioden:

Graninger, Göran och Tägil, Sven- *Historia i centrum och periferi*. från 1978.⁷⁵

Almgren, Hans, Bergström, Börje & Löwgren, Arne - *Alla tiders historia del 2* från 1983.⁷⁶

Kontext

1971 infördes enkammarriksdag i Sverige och ledamöterna skulle numera utses via direkta och proportionella val. I det nya systemet minskade socialdemokraternas inflytande. För första gången på 44 år förlorar socialdemokratin regeringsmakten vid valet 1976. Centerpartiet, som profilerat sig som ett borgerligt, parti kom att bli största parti på den borgerliga sidan. Ett antal borgerliga regeringar innehade makten fram till valet 1982, då högersidan var splittrad och inte kunde enas kring en rad frågor, där kärnkraften var en av de mest centrala. Någon större skillnad mellan den socialdemokratiska ekonomiska politiken och de borgerliga regeringarnas rörde det sig inte om. Det statliga engagemanget i näringslivet och industrin snarare ökade under de borgerliga regeringarna.⁷⁷

I kontrast mot 1960-talets exceptionella tillväxt innebar 1970-talet en ekonomisk nedgång för världsekonomin och så även i Sverige. Den svenska industrin och både företagens vinster och de anställdas löneutveckling gick sämre. Detta resulterade i att antalet strejker ökade och missnöjet med fackföreningar och arbetsgivare växte.⁷⁸

1971 infördes en ny läroplan för gymnasieskolan, Lgy 70. Kursplanen för historia var här mycket allmänt hållen, varför supplement till den gavs ut där innehåll i undervisningen konkretiserades. Den aktuella texten, där själva stoffurvalet preciseras, är dock identiskt med den text som finns i 1965 års läroplan för gymnasiet och dess supplement som tidigare nämnts.

---

⁷⁵ Graninger, Göran & Tägil, Sven (red.), (1978) *Historia i centrum och periferi*, Berlings, Lund

⁷⁶ Almgren, Hans, Bergström, Börje & Löwgren, Arne, (1993) *Nya Alla tiders historia*, Liber, Malmö

⁷⁷ Ahlberger, Christer. & Kvarnström, Lars. *Det svenska samhället 1720-2000*, Studentlitteratur, Lund, sid. 355-357.

⁷⁸ Ibid, sid. 352.

Analys av läroböckerna 1980

Under den aktuella perioden finns många likheter mellan de olika läroböckerna, men också skillnader som inte är alldeles lätt att upptäcka vid en första anblick. Den tidigare delen av industrialisering, det vill säga fram till 1870, beskrivs i båda böckerna som något av en självgående process. De omständigheter som lyfts fram som de mest betydande är externa faktorer som ligger utanför ramen för vad Sverige som enskilt land kan ha varit i stånd att påverka. Politiska beslut som kan ha gynnat den industriella utvecklingen kopplas inte direkt ihop med själva industrialiseringen. Det är främst på det tekniska och materiella planet de avgörande förändringarna äger rum.

Skillnaderna mellan de båda läroböckerna ligger främst i att Göran Graninger och Sven Tägil väljer att lägga störst vikt vid utvecklingen på olika marknader, både nationellt och internationellt. Här klargörs att "...utrikeshandeln var motorn i tillväxten."⁷⁹ Den nationella marknaden spelar också en viktig roll. Utan denna hade Sverige kunnat bli "...snedvridet i sin utveckling som dagens underutvecklade länder."⁸⁰ (Parallellen mellan Sverige under den aktuella perioden och U-länder görs kontinuerligt). Bönderna kunde lättare sälja sina produkter p.g.a. ökad efterfrågan och de totala inkomsterna för bönderna ökade, även om reallönen inte ökade nämnvärt. De kunde nu köpa industriellt producerade varor, vilket gynnade hemmamarknaden för industrivaror.

Bergström förnekar inte marknadernas betydelse, som exempelvis den ökade efterfrågan på svenskt trä, men lägger mer tonvikt vid den tekniska utvecklingen. Nya metoder för att utvinna järnmalm anses viktiga, liksom kommunikationer i form av kanaler och senare också järnvägar.⁸¹ Det finns alltså här en nyansskillnad i vad som anses vara de drivande krafterna, även om de båda läroböckerna inte direkt motsäger varandra.

En tydlig skillnad är också att Graninger väljer att föra fram kulturella företeelser som viktiga för Sveriges tidiga industrialisering. Att Sverige överhuvudtaget kom att få ta del av den ekonomiska och tekniska utvecklingen i andra västeuropeiska länder berodde på att vi "...teknologiskt, organisatoriskt och utbildningsmässigt (tillhörde) samma kulturkrets som dessa."⁸² Kulturella likheter anses alltså utgöra en grund för kunskapsöverföring.

Också det svenska samhällets sociala beskaffenhet bedöms ha spelat en viktig roll för att Sverige kunde utvecklas till ett industrialiserat land under relativt

---

⁷⁹ Graninger & Tägil, sid. 106.

⁸⁰ Ibid, sid. 108.

⁸¹ Bergström et al, sid. 342.

⁸² Graninger et al, sid. 109.

fredliga omständigheter. Här menar författaren att: ”En viktig förklaring till att såväl jordbrukets som industrins underklass förhöll sig lojal gentemot det nya industriella systemet var den indoktrinering som offentliga institutioner och främst kyrkan arbetat med sedan århundraden.”⁸³ Kyrkan och religionen skulle enligt denna tolkning vara en bidragande orsak till samhällsfreden eller annorlunda uttryckt, möjligheter till att upprätthålla ett hierarkiskt samhällssystem präglad av stora förändringar utan större protester.

Ytterligare en förklaringsfaktor som här bör tas upp är att Graninger menar att avsaknaden av stora utländska företag i Sverige gynnade den industriella utvecklingen. Detta innebar en oberoendeställning som banade väg för en balanserad expansion, till skillnad från U-länder där exportberoendet har lett till ensidig produktion och underutvecklade hemmamarknader.⁸⁴

Perioden efter 1870 sker det egentliga industriella genombrottet i Sverige enligt båda böckerna. Ny teknologi, tillskott av kapital, jordbrukets effektivisering och minskande andel av arbetskraften och en allmän ökning av produktionen anges här som karaktäristiskt för denna period. Produkterna blir också mer förädlade under perioden.

Bergström gör en poäng av de s.k. snilleindustrierna i Sverige. De uppfinningar som exempelvis Gustav de Lavalns separator, Gustaf Daléns Aga-fyr, Sven Winquists kullager eller LM Ericsson förbättrande av telefonen, tillskrivs en viktig roll för att Sverige kunde gå från att huvudsakligen producera råvaror och halvfabrikat till produktion av mer utvecklade produkter under 1800-talets senare delar och 1900-talets tidigare delar⁸⁵. Bergström väljer alltså att tillskriva enskilda personer en viktig roll för utvecklingen, medan Graninger väljer ett mer avpersonifierat sätt att beskriva utvecklingen under den här perioden: ”Man frestas nästan att vilja mynta en slags tillväxtekonomisk lag: ett land som en gång inträtt i den moderna ekonomiska tillväxten fortsätter att tillväxa, just därför att landet en gång kommit in i detta skede.”⁸⁶

Huruvida utvecklingen innebar förbättrade levnadsvillkor för den arbetande befolkningen ges det olika bilder av i läromedlen. Graninger menar att: ”Genom produktionens ökning kunde de lägre klassernas levnadsstandard höjas.”⁸⁷ Denna positiva bild kan kontrasteras mot Bergströms mer problematiserande framställning. Här betonas snarare att industrialiseringen i detta skede ledde fram

---

⁸³ Graninger et al, sid. 110.

⁸⁴ Graninger et al, sid. 210.

⁸⁵ Bergström et al, sid. 243.

⁸⁶ Graninger et al, sid. 115.

⁸⁷ Ibid, sid. 112.

till att arbetarna började organiseras sig för att kämpa för bättre förhållanden.⁸⁸ Av de tre folkrörelserna är det just arbetarrörelsen som gest mest utrymme, de övriga nämns summariskt. Fackföreningarna var från början självhjälpsorganisationer, syftandes till att stödja arbetslösa exempelvis, men blev decennierna kring sekelskiftet mer inriktade på kamp för arbetarnas rättigheter. Situationen på arbetsmarknaden präglades av konflikter under tidigare delen av 1900-talet, där storstrejken 1909 nämns. Utvecklingen fram till Saltsjöbadsavtalet och den fredligare period på arbetsmarknaden som sedan inträdde, tillskrivs de stora organisationerna LO och SAF. Det anses dock inte vara fackföreningarna förtjänst att arbetarnas löner successivt höjdes, då lönerna steg i samma takt i länder med lägre organisationsgrad.⁸⁹ Graninger ger inte fackföreningsrörelser i Sverige något nämnvärt utrymme och tillskriver dem inte heller någon större betydelse för samhällsutvecklingen.

Folkrörelserna som företeelse tillskrivs stor vikt av Bergström i Sveriges utveckling mot att bli en demokrati: ”Inte minst kom folkrörelserna att medverka till att stora grupper fick sammanträdes- och förhandlingsvana. På så sätt blev folkrörelserna en skola för demokratin.”⁹⁰ Graninger lyfter inte in folkrörelserna i demokratiseringen av Sverige.

Vad gäller just demokratiseringsprocessen i Sverige är framställningarna lika på en rad punkter i de båda böckerna. Överlag väljer man att tala om enskilda personer på ett mycket tydligare sätt än vad som är fallet i fråga om industriell och ekonomisk utveckling. Hjalmar Branting lyfts fram som en central person för demokratins och partiväsendets framväxt. Arvid Lindmans regering finner en kompromiss genom 1909 års rösträttsreform, även om Gustav V strävar emot, men det är slutligen liberaler och socialdemokrater i Nils Edéns regering som löser frågan i slutet av 1910-talet. På så sätt avvärjer man också hotet om revolution.⁹¹

När rösträttsfrågan inte längre spelar en central politisk roll uppstår ett nytt politiskt läge och det tidigare samarbetet mellan liberaler och socialdemokrater upphör och under mellankrigstiden blir den huvudsakliga motsättningen istället mellan borgerliga och vänsterpartier, menar man i de båda böckerna. Graninger klargör att ”...socialdemokraterna hade ju sin uppfattning om hur samhället borde förändras. Liberalerna kunde inte godta att den politiska demokratiseringen skulle

---

⁸⁸ Bergström et al, sid. 244.

⁸⁹ Bergström et al, sid. 357.

⁹⁰ Ibid, sid. 381.

⁹¹ Graninger et al, sid. 142-149.

utnyttjas till att ge staten ökat ekonomiskt inflytande genom en socialiseringspolitik.”⁹²

Den svajiga parlamentariska situationen under 1920-talet stabiliseras i och med 1932 års uppgörelse mellan socialdemokratin och bondeförbundet (den s.k. kohandeln). Detta anses ha banat väg för en lång period av stabilt styre. Både Graninger och Bergström lyfter fram Per Albin Hansson som en viktig person för de sociala reformer som genomfördes under mellankrigstiden.

Bergström väljer dock att göra en poäng av själva begreppet Folkhem, vilket inte är fallet med Graninger. Titeln ”Från fattigstuga till folkhem”, talar sitt tydliga språk; själva folkhemstanken är central för att förstå hur Sverige kunde bli ett land där välbefindandet kom alla medborgare till del.⁹³ Till skillnad från det äldre förindustrialiserade och det tidiga industrialiserade samhället där familjen alternativt fattighuset skulle försörja äldre och icke arbetsföra skulle nu staten och kommunen ta ansvar för alla medborgares välfärd. Krisen i början av 1930-talet gav också förutsättningar för en mer aktiv ekonomisk politik från statligt håll. Den socialdemokratiska finansministern Ernst Wigforss lyfts här fram som en central karaktär för de ökade statliga ingreppen i ekonomin. Med inspiration från Keynes skulle nu statsmakten bekämpa både ekonomiska kriser och klyftor i samhället.

Graninger tar också upp Sverige som ett exceptionellt fall ifråga om utbyggnad av den offentliga välfärden under den aktuella perioden: ”Inom det sociala reformarbetet har åtminstone Sverige inte bara sökt medelvägen utan t.o.m. gått i spetsen för utvecklingen.”⁹⁴ Här beskrivs dock inte själva folkhemstanken som något centralt, utan det talas mer i allmänna termer om socialt reformarbete. Dessutom pekar man på att det rådde bred politisk uppslutning kring ambitionerna bakom reformarbetet och inga större ideologiska meningsskiljaktigheter fanns därom. ”Motsättningarna mellan socialdemokratin och de icke-socialistiska partierna har snarare gällt reformpolitikens finansiering...”⁹⁵. Socialdemokratin tillskrivs inte en lika viktig roll i utvecklingen, som i Bergströms beskrivning.

Bergströms framställning sträcker sig också längre fram i tiden än vad som är fallet med Graninger. Som ovan nämnts lyfts politikens roll för de sociala reformernas genomförande fram, men man är också tydlig med att dessa inte varit möjliga utan den ekonomiska tillväxten och de fördelar som Sverige drog av att ha stått utanför andra världskriget. Själva välfärdsstatens ambitioner ses som

---

⁹² Graninger et al, bägge citaten sid. 212.

⁹³ Bergström et al, sid. 354.

⁹⁴ Graninger et al, sid. 339.

⁹⁵ Ibid, sid. 341.

tämligen oproblematiska och man hävdar att de omfattande politiska ingreppen banade väg för ökad privat konsumtion och sparande. Den enda kritik som riktas mot projektet är att de utjämnande ambitionerna inte nått tillräckligt långt: ”Välfärdssamhället har ambitioner att minska olika slag av standardklyftor...Det har dock efterhand visat sig att vårt komplicerade skatte- och avdragssystem begränsat de utjämnande effekterna”.⁹⁶

Sammanfattningsvis kan det konstateras att även om de båda läroböckerna är från samma period så finns det en del som skiljer dem åt, men också mycket som förenar. Båda beskriver industrialiseringen som en avpersonifierad process där politiken inte spelar någon central roll. Det är marknaden som är den mest centrala drivkraften för Graninger och tekniken för Bergström. Efter 1870 väljer den sistnämnde att lyfta fram snilleindustrierna som en viktig faktor för den industriella utvecklingen i Sverige och tillskriver därmed enskilda personer en central roll, även om tekniken alltså är det mest centrala. Graninger betonar istället något liknande en lagbundenhet; då industrialismen och den ekonomiska tillväxten en gång börjat så fortskrider de av sig själva. Drivande, eller det som startar, för denna utveckling är hos Graninger marknaden och marknadskrafterna.

Vad gäller utvecklingen mot demokrati är beskrivningarna tämligen överensstämmande. Här lyfts enskilda personer fram på ett helt annat sätt, där Hjalmar Branting ses som en av de viktigaste (kanske den viktigaste). De konservativas roll i det hela förnekas inte, men det är liberaler och socialdemokrater som anses vara de som slutligen demokratiserar Sverige. Bergström tillskriver dock folkrörelserna en viktig roll, vilket inte Graninger gör.

Vad gäller den ekonomiska utvecklingen innan första världskriget och under mellankrigstiden så betonar Graninger den allmänna ekonomiska utvecklingens betydelse för att fattiga grupper uppnår en allt högre grad av välfärd. Bergström lyfter fram fackföreningarnas betydelse för att arbetarna fick det bättre tydligare, även om också denne menar att inga reformer varit möjliga utan den ekonomiska utvecklingen. Bergström tillskriver också socialdemokratin och folkhemstanken en viktig roll för de socialpolitiska reformerna under mellan- och efterkrigstiden. Hela detta projekt ses som tämligen oproblematiskt och kritiken går snarare ut på att man inte nått tillräckligt långt i sina ambitioner. Graninger talar mer i allmänna termer om sociala reformer och betonar att det rådde bred enighet om ambitionerna över hela den politiska skalan.

För att relatera de båda framställningarna till den samhällsliga kontext som rådde runt 1980 så kan det konstateras att inga tydliga gemensamma drag som direkt kan kopplas till denna finns. Möjligen skulle böckernas tämligen välvilliga

---

⁹⁶ Bergström et al, sid. 434.

och oproblematiserande inställning till välfärdsstaten och det sociala reformarbetet kunna tyda på att uppslutningen kring dessa tankar var tämligen bred vid det aktuella tillfället, även om man beskriver utvecklingen på något olika sätt. Bergström et al skulle kunna vara påverkade av det långvariga socialdemokratiska makttinnehavet, som i och för sig bröts 1976, då denna lyfter fram partiets betydelse för utvecklingen av den svenska välfärdsstaten på ett tydligare sätt.

Ytterligare en möjlig kontextuell påverkan skulle kunna vara att den lågkonjunktur som inträtt under 1970-talet visat på att industrin och ekonomin i ett land alltid är högst påverkad av externa faktorer och att den ekonomiska och industriella utvecklingen inte primärt står under de nationella politiska makthavarnas inflytande, vilket skulle kunna förklara varför man tillskriver politiska beslutsfattare en så pass liten betydelse för Sveriges industrialisering under 1800- och 1900-talen.

På det sociala området är politikens roll viktigare, och tanken på en aktiv stat på det området är tydligare i de båda böckerna.

Nedslag 1990

Granskade böcker för perioden:

Westin, Gunnar, Norman, Törbjörn & Thullberg, Per - Människans historia 2:1815-1945, och Människans historia 3: efterkrigstiden från 1992 respektive 1993.⁹⁷

Almgren, Hans, Bergström, Börje & Löwgren, Arne - *Nya alla tiders historia* från 1993.⁹⁸

Kontext 1990

1980-talet medförde stora förändringar i det politiska klimatet i Sverige. Den tidigare närmast hegemoniskt förhärskande folkhemstanken, med långtgående ambitioner vad gäller social utjämning, en stor offentlig sektor, omfattande politiska regleringar av näringsliv och civilsamhälle och höga skatter, börjar alltmer ifrågasättas. Efter 1970- och 80-talens ekonomiska kriser börjar röster höjas mot de stora centralt styrda systemen med små möjligheter för medborgarna att direkt påverka dess utformning. Valfrihet börjar bli ett ideal som får fäste i debatten och den offentliga sektorn börjar alltmer decentraliseras. Även krav på sänkta skatter och minskande av den offentliga sektorn börjar bli mer politiskt gångbara. Den socialdemokratiska regeringen genomförde, med stöd av Folkpartiet, en skattereform 1989 som bland annat begränsade den statliga inkomstskatten och sänkte de högsta marginalskatterna.⁹⁹

1990 uppstod en kris inom finansbranschen som en följd av sjunkande priser på fastighetsmarknaden och den spekulationsekonomi som utvecklats under 1980-talets senare del.¹⁰⁰ Svensk ekonomi blev lidande av detta i under hela 1990-talet, vilket ledde till neddragningar av den offentliga välfärden.

1991 bryts också det socialdemokratiska maktinnehavet igen. En borgerlig fyrpartiregering tillträder som genomför en rad valfrihetsreformer som exempelvis friskolesystemet. Redan 1989 har den socialdemokratiska regeringen genomfört kommunaliseringen av skolan, under protester från lärarkåren. Kritikerna menade

---

⁹⁷ Westin, Gunnar, Norman, Törbjörn & Thullberg, Per, (1992) *Människans historia 2: 1815-1945*, Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm.

⁹⁸ Almgren, Hans, Bergström, Börje & Löwgren, Arne, (1993) *Nya Alla tiders historia*, Liber, Malmö

⁹⁹ Ahlberger & Kvarnström, sid. 58-60.

¹⁰⁰ Ibid, sid. 360.

att likvärdigheten inte kan garanteras då kommunerna ges huvudansvar för skolan.¹⁰¹ I samband med denna decentralisering avskaffades också den statliga granskningen av läromedel. Sedan dess så finns det i praktiken ingen statlig kontroll av läromedel.¹⁰²

Analys av läroböckerna 1990

De undersökta böckerna i det här nedslaget är inte helt överens vad gäller förklaringar till Sveriges framväxt till ett modernt land. Skillnader finns på en del punkter, vilka kommer att anges löpande i den kommande texten.

Industrialiseringen under andra halvan av 1800-talet beskrivs som grundläggande för det framtida Sverige framväxt som ett modernt land hos författarna. Utvecklingen ekonomiskt och industriellt kopplas i läroböckerna till övriga förändringar i samhället, som demokratins framväxt¹⁰³. I bägge de studerade läroböckerna så anges både den inhemska industrin och impulser utifrån som viktiga faktorer. Sveriges industri kunde också enligt läroböckerna bygga vidare på redan existerande produktion och det konstateras att Sverige då, efter 1850, hade ett gynnsamt läge med rätt råvaror (järn och skog framförallt) i precis det läge då efterfrågan på dessa steg kraftigt utomlands¹⁰⁴.

Vad gäller specifika beslut från politiskt håll så ges utbyggnaden av kommunikationerna stort utrymme och betydelse för den industriella utvecklingen. Staten "...tog på sig uppgiften att bygga stambanorna, därför att de var till nytta för alla."¹⁰⁵ Förutom statens roll i utbyggnaden av kommunikationerna så beskrivs annars industrialiseringen och även effektiviseringen av jordbruket under 1800-talet som en process styrd av opersonifierade krafter i samhället och världen¹⁰⁶. Utvecklingen framstår som att den bara sker av sig självt och inte många politiska beslut lyfts fram som bidragande orsaker. De enda enskilda personer som ges någon betydelse för utvecklingen under 1800-talet och sekelskiftet 1900 är uppfinnarna. De ges utrymme och betydelse som förklaringar i bägge läroböckerna, men i synnerhet hos Westin så framstår de som viktiga: "...en rad epokgörande uppfinningar... lade grunden för det moderna Sverige."¹⁰⁷ Hos denne så ägnas också flera av

---

¹⁰¹ Ahlberger och Kvarnström, sid. 360.

¹⁰² Långström, sid. 201.

¹⁰³ Explicit uttryckt i Bergström et al, 1993, sid. 237.

¹⁰⁴ Allmänt, men se specifikt sid. 352-353 i Westin et al, 1993.

¹⁰⁵ Westin et al, 1993, sid. 358.

¹⁰⁶ Bergström et al, sid. 237-278, samt Westin, 1992, sid. 352-376.

¹⁰⁷ Westin, 1992, sid. 356.

uppfindingarna utrymme i texten och dess betydelse för Sveriges expansiva företagsamhet (Westins uttryck) är här svår att överskatta.

Författarna är helt ense i sin framställning om att den nya arbetarklassen fick det eländigt som följd av industrialiseringen. Deras situation som följd av förändringarna från 1870 beskrivs som en misär och i vår tolkning så kan inte läsaren tolka det som annat än att arbetarna enbart fick det sämre. De drabbades av dåliga arbetsvillkor, långa arbetsdagar, dåliga bostäder och sjukdomar, alkoholmissbruk med mera. Westin uttrycker det som att med industrialiseringen och urbaniseringen från 1870 så drabbades "...landsbygdens proletärer...av samma sociala elände som sina gelikar på kontinenten."¹⁰⁸

Enligt författarna så bildades folkrörelserna som en direkt följd av misären. Fackföreningarna ges stort förklaringsvärde för arbetarnas förbättrade situation, i synnerhet under perioden kring sekelskiftet och början av 1900-talet. Folkrörelserna "...aktiverade folkets alla lager..." och var även tongivande i den nya medelklassens framväxt.¹⁰⁹ Medlemmarna i denna nya medelklass kände enligt Westin (grundat i liberala ideal såväl som ekonomiska och sociala intressen) en solidaritet med varandra – de bildade en medelklass. I lärobokens beskrivning så gjorde de det faktiskt i bokstavlig och medveten mening¹¹⁰. Fyra sidor ägnas i Westin åt folkrörelserna (relativt mycket i förhållande till det övriga materialet).¹¹¹ Två av dem ges stor betydelse: nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen. Nykterhetsrörelsen beskrivs översiktligt med utomsvenska influenser (exempelvis Good Templar-rörelsen), och sägs också ha spelat en mycket viktig roll politiskt. Arbetarrörelsens framväxt, fackförbundens och LOs framväxt beskrivs noggrant och sägs ha varit viktig för arbetarnas välbefinnande. Intrycket av Bergström et al är det samma, även om folkföreningarna inte ges lika stort utrymme, så har de även här stor betydelse för folkets väl.

Under 1900-talet så lyfts Hjalmar Branting fram som en central person för demokratins och partiväsens framväxt, de andra politikerna tar efter. Ett exempel är rösträttsfrågan: Lindmans regering får kompromissa och kung Gustav V strävar emot. Men det är slutligen liberaler och socialdemokrater som löser frågan och för Sverige framåt. Man avvärjer också hotet om revolution. Branting framstår som viktig för Sverige i texterna men författarna är försiktiga med värderande omdömen, i synnerhet är detta fallet i just den här delen av framställningarna. Stora grupper är eftersatta i det industrialiserade och

---

¹⁰⁸ Westin, 1992, sid. 361.

¹⁰⁹ Ibid, sid. 363.

¹¹⁰ Ibid, sid. 363.

¹¹¹ Ibid, sid. 372-376.

demokratiserade Sverige under första halvan av 1900-talet. Per Albin Hansson lyfts fram som den person som var ledande i arbetet med att överbrygga klassklyftorna. Folkhemstanken beskrivs kortfattat i böckerna – nöden skulle åtgärdas och förebyggas.¹¹²

Här går författarna dock isär angående socialdemokraternas och Per Albin Hanssons betydelse för Sverige, i synnerhet vad gäller hanteringen av den stora krisen 1929-33 och vägen ur krisen. I Bergström et al så görs en stor poäng av att de sociala reformerna under Per-Albin Hansson inte varit möjliga utan industrins expansion och BNP-tillväxt som skedde på grund av faktorer som konjunkturens förändring efter krisen. Samhällsbygget och den materiella tillväxten kopplas samman med effektiviseringar i industrin och jordbruket.

Westin beskriver hur den nya regeringen 1933 framlade ett program för att övervinna krisen. Programmet beskrivs kort, och Westin säger att "...på så vis skulle näringslivet stimuleras och krisen övervinnas. Programmet byggde på utredningar av en grupp svenska ekonomer, som härmed föregrep den teori Keynes lanserade 1936."¹¹³ Westin påpekar sedan (i en brasklapp) att "...motståndare har gjort gällande att det var en gynnsam internationell konjunktur som lyfte Sverige ur krisläget."¹¹⁴ Men ändock så fås intrycket tveklöst som läsare att socialdemokraternas politik var det som räddade Sverige och förbättrade landets ekonomi bättre än de flesta länders. Detta lade sedan grunden för reformerna och socialdemokraterna görs alltså ansvariga för både reformerna och möjligheterna till dem.

Folkhemmet och folkhemstanken beskrivs i bägge böckerna överlag som något positivt, som socialdemokraterna dock inte hann genomföra helt. Det skulle enligt Westin et al leda till trygghet och lika möjligheter – det är här oklart huruvida författaren tror det eller om det var så socialdemokraterna hade tänkt sig det¹¹⁵. Folkhemstanken/politiken i sig utmålas dock inte klart som någon bidragande orsak eller förklaring till någon senare (positiv eller negativ) utveckling i någon av böckerna.

Själva den svenska välfärdsmodellen (Bergström et als formulering) lyfts fram som något enbart positivt som både sörjer för alla medborgares välbefinnande och att den privata konsumtionen utvecklas. De ekonomiska och industriella kriser som uppkommer från 1970-talet härleds till den internationella konjunkturen och oljekrisen, med andra ord externa faktorer snarare än

---

¹¹² Westin, 1992, sid. 377-418, samt Bergström et al, 1993, sid. 279-

¹¹³ Westin, 1992, sid. 418.

¹¹⁴ Ibid, sid. 418.

¹¹⁵ Bergström et al, sid. 354-355.

misslyckad politik. Westin et als beskrivning speglar i mångt och mycket Bergström et als, och är till och med i vår tolkning mer hyllande. Ur en kapitelsammanfattning så finner vi följande citat:

Den mäktigaste politiska kraften är socialdemokratin. Den bygger upp en nordisk modell för välfärdsstaten, vars mål är social och ekonomisk utjämning, avlägsnande av klassklyftor, lika utbildningsmöjligheter för alla och jämlikhet mellan könen...

...De goda konjunkturerna ... utgör reformernas materiella grund. Ekonomisk och social utjämning uppnås genom progressiva skatter och en stor offentlig sektor, som ger alla medborgare ett socialt skydds nät.¹¹⁶

Socialdemokraterna beskrivs här som helt ansvariga för (den framgångsrika) välfärden och välståndet därtill och till och med konjunkturer och utomstående faktorer är bara stöttande faktorer. En intressant detalj att notera i Westin et al är dock att svensk industri är närvarande i förklaringarna. Ett flertal storföretag nämns och ges en roll i högkonjunkturen under 1970-talet. Detta är något som är ovanligt i svenska läroböcker idag, vanligtvis ges industrin efter andra världskriget och därefter liten eller ingen plats i förklaringar.

Sammanfattningsvis så kan man urskilja två perioder som författarna beskriver med avseende på Sveriges utveckling. Den första är den som innefattar industrialismens genombrott i Sverige och fram till första världskriget. Här så ges strukturella förändringar störst utrymme, framförallt teknisk utveckling och influenser från utlandet. Industrialiseringen beskrivs som en process som verkar oundviklig. Sverige hade de rätta förutsättningarna, men fränsett de framgångsrika uppfinnarna så var ingen särskilt ansvarig för framgångarna. Det enda som staten här klart gjorde för att främja utvecklingen var det de gjorde för att bygga ut kommunikationerna (järnvägar och kanalbyggen). Vad gäller den sociala och demokratiska utvecklingen så sker den som en följd av industrialiseringen framförallt. Vi kan här notera att författarna inte gör en lika stor poäng av de liberala idéerna och tankarna som författarna till böckerna från de tidigare perioderna gjorde.

Under mellankrigstiden och efterkrigstiden så skiftar förklaringarnas fokus. Nu är det istället medvetna beslut från politiskt håll som ligger bakom förändringarna. Sveriges gynnsamma läge, exempelvis efter Andra världskriget, nämns, men drivande i de sociala reformer som framgångsrikt gjorde Sverige till ett säkrare, tryggare och rikare land låg Branting, Per-Albin Hansson och

---

¹¹⁶ Bergström et al, sid. 490.

Socialdemokraterna bakom. De ekonomiska faktorer som gjorde reformerna möjliga beskrivs, men framförallt som en bas för de politiska aktörernas kloka beslut. I synnerhet välfärdspolitiken beskrivs som något uteslutande gott. Som tidigare nämnt så nämner Westin, som ett undantag i läroböcker, även den svenska industrin och företag som faktorer under de senare perioderna (1960- och 70-tal), men även där snarare som understödjande faktorer.

Författarna skrev böckerna i början av 1990-talet. Som vi konstaterade under kontexten ovan så hade ju folkhemstanken börjat ifrågasättas under 1980-talet och fram tills böckerna skrevs i början av 1990-talet. Om det är därför som den bara behandlas summariskt i läroböckerna är svårt att avgöra, men det kan ha haft en effekt. Socialdemokratin ges, i synnerhet i Westin et al, mycket plats i förklaringarna till Sverige framgångar under flera perioder. Detta är i viss mån överensstämmande med socialdemokratin under perioden, som själv börjat gå bort ifrån vad som kan sammanfattas som folkhemstanken. Välfärdsmodellen, med Socialdemokraterna som dess bärare, är dock enhälligt hyllad av författarna. Frågan är dock ifall det är författarnas egna åsikter som kommer till uttryck, eller om de påverkas av den tid, den kontext, de skrev boken under. Vi kan också notera att vi här ser ett tänkbart tecken på att den statliga kontrollen har upphört – böckerna skiljer sig mer från varandra och de har i vår tolkning mer av värderande inslag än tidigare perioder.

Nedslag 2000

Granskade böcker för perioden:

Sandberg, Robert, Karlsson, Per-Arne, Molin, Karl & Ann-Sofie Ohlander - *Epos* från 1995, 2000 och 2008.¹¹⁷

Almgren, Hans, Bergström, Börje & Löwgren, Arne - *Alla tiders historia Maxi* från 2002 och 2007.¹¹⁸

Kontext 2000

Den ekonomiska krisen som drabbat Sverige under det tidiga 1990-talet präglar situationen under hela årtiondet. Statens finanser saneras med besparingar i den offentliga sektorn som följd. 1994 tar socialdemokraterna åter makten, efter tre år av borgerligt styre. Det politiska klimatet har förändrats och folkhemstanken har alltmer kommit att ifrågasättas. Förhållandet till minoriteter är en problematik som kommit att relateras till välfärdsstatens kollektivistiska strukturer. Debatten kring tvångssteriliseringar illustrerar detta, även om olika tolkningar har gjorts av fenomenet, så är det ett exempel på de baksidor med välfärdsstaten som alltmer har kommit att diskuteras.¹¹⁹

Tilltron till statliga regleringar av ekonomin har också minskat. Den aktiva konjunkturpolitiken i keynesiansk anda som präglade stora delar av efterkrigstiden ifrågasätts i allt större utsträckning, till förmån för en mer marknadsliberal hållning där statens roll snarare är att sörja för att räntorna och inflationen hålls på en rimlig nivå.

1994 införs en ny läroplan för både grundskolan och gymnasiet (Lpo 94 och Lpf 94). Ett begrepp som är centralt i dessa nya styrdokument är värdegrund, där de värden varpå hela skolverksamheten ska vila uttrycks. Alltifrån demokratiska medborgare till jämställdhet och respekt för den gemensamma miljön inkluderas här. Den politiska makten markerar på så sätt vikten av att skolan ska arbeta med att ge eleverna vissa värderingar. I det decentraliserade skolväsendet ges dock stor frihet åt skolor och enskilda lärare att utforma undervisningen både ifråga om stoffurval och pedagogiskt upplägg. I stort sett sägs ingenting om vilket

---

¹¹⁷ Sandberg, Karlsson, Molin & Ohlander, (1995, 2000 och 2008) *Epos*, Almqvist och Wiksell (Liber 2008), Stockholm.

¹¹⁸ Bergström, Almgren & Löwgren, (2002 och 2007) *Alla tiders historia Maxi*, Gleerup, Malmö.

¹¹⁹ Ahlberger och Kvarström, sid. 358-360.

sakinnehåll undervisningen ska ha. Långström jämför också Lpf 94 med tidigare läroplaner. Han konstaterar att undervisningstiden i historia har minskat, även för de elever som läser både historia A och B. (16000 minuter innan 94, 11400 om man läser bägge kurserna och 4800 om man läser bara historia A). En del elever läser ju dessutom inte alls historia, då är tanken att samhällskunskap skall få en "...historisk vinkling."¹²⁰

I skrivande stund är dessa styrdokument de som fortfarande gäller.

Analys av läroböckerna 2000

De granskade läroböckerna under den aktuella perioden har tryckts i flera upplagor som alla är identiska eller bara har små icke nämnvärda skillnader.

Båda framställningarna väljer att beskriva industrialiseringen under 1800-talets senare hälft som en process som Sverige dras in och som har lite att göra med politiska beslut inom landets gränser. Sverige blir beroende av den internationella ekonomin i allt större utsträckning och utvecklingen löper sedan närmast per automatik. Det är främst efterfrågan på svenskt trä och järn som gör att Sverige dras med in den industriella utvecklingen, enligt båda böckerna. Almgren lyfter också fram de så kallade snilleindustrierna som en viktig förklaring till att Sverige kunde utvecklas från huvudsakligen råvaru- och halvfabrikatsproduktion till en mer förädlad industri i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet.

Sandberg betonar särskilt tydligt pengars betydelse för industrin. Framväxten av ett modernt bankväsende ges ett stort förklaringsvärde till att företag kunde locka till sig det alltmer lättroliga kapitalet och därmed också växa sig större.¹²¹

Almgrens framställning lyfter också fram två olika perspektiv på industrialismens förutsättningar. Eli F Hekscher betonar den fria marknadens roll i sammanhanget och de låga tullar och höga efterfrågan på svenska produkter som fanns under 1800-talets sista decennier. Också avregleringar av ekonomin som, skråväsendets avskaffande, ser Hekscher som central, det vill säga frånvaro av statliga ingrepp i ekonomin. Lars Magnusson menar att staten spelat en mer aktiv roll för den svenska industrialiseringen och påpekar att man lånade till investeringar, samtidigt som kreditmarknaden växte. Stat och marknad kompletterade varandra på så sätt. Almgren tar inte direkt ställning för någon av

---

¹²⁰ Långström, sid. 70-71.

¹²¹ Sandberg et al, sid. 377.

förklaringsmodellerna, men Magnusson ges påtagligt mer utrymme och sista ordet, varför framställningen är till Magnussons fördel.

Ett relativt långt stycke ägnar också Almgren åt kvinnornas roll i det industrialiserade samhället. Här görs skillnad mellan de yrkesarbetande arbetarklasskvinnorna, som ofta hade enklare sysslor inom produktion eller arbetade som pigor eller tvätterskor, och medel- och överklassens kvinnor som sällan arbetade utanför hemmet. Familjelivets villkor behandlas också och den tämligen hårt reglerade synen på sexualitet som dominerade kring sekelskiftet 1800- 1900. Kvinnornas relativt undanskymda roll i fackföreningarna belyses också i avsnittet.¹²²

Vad gäller beskrivningarna av folkrörelsernas framväxt och betydelse för moderniseringen av Sverige så spelar dessa en central roll i de båda framställningarna, i synnerhet för demokratiseringen. Arbetarrörelsen ges överlägset mest utrymme och den anses ha bidragit på ett tydligt sätt till utvecklingen: ”Vid Sveriges förvandling från ett auktoritärt jordbrukssamhälle till ett demokratiskt industrisamhälle kan folkrörelsernas betydelse knappast överskattas.”¹²³ Under 1800-talets senare del är det dock främst liberalerna som driver utvecklingen för demokratisering. Det är först senare som arbetarrörelsens betydelse lyfts in. Socialt så skall de dock ha räddat folk ifrån isolering och ensamhet och skall också ha gett nya arenor för socialt och politiskt umgänge.

Vad som i sammanhanget bör nämnas är att 1800-talets liberala strömningar ges stort utrymme hos Sandberg: ”I Sverige kunde liberalismen utvecklas utan inblandning från konservativa stormakter... starka och målmedvetna politiker tog över det politiska initiativet”¹²⁴. Finansministern Johan-August Gripenstedt nämns som en av dessa politiker som överlag tillskrivs de liberala reformer, i form av näringsfrihet och ståndsriksdagens avskaffande. Dessa reformer beskrivs som viktiga för Sveriges modernisering och sambandet mellan liberalism, framsteg och demokrati är tydligt. Ingen tydligare koppling till industrialismen görs dock, men väl till demokratiseringen alltså. Konservativa krafter beskrivs uteslutande i negativa ordalag, där ett exempel, som i och för sig inte rör Sverige direkt men väl Danmark, är extra tydligt: ”Liberalernas framgångar betydde inte att konservatismen alltid gick bakåt. Det visade sig i Danmark, där de konservativa 1866 lyckades beröva junigrundloven dess demokratiska karaktär”. Bara användningen av ordet beröva torde här tala sitt tydliga språk. De konservativa är bara ett hinder. Almgren tar också upp liberala reformer under 1800-talet i

---

¹²³ Almgren et al, sid. 372.

¹²⁴ Sandberg et al, sid. 357.

Sverige, men kopplar dem inte lika tydligt till moderniseringen och demokratiseringen.

Vad gäller det demokratiska genombrottet i Sverige så finns både likheter och skillnader i de båda framställningarna. Gemensamt för de båda är att man tillskriver liberaler och socialdemokrater de största förtjänsterna i själva demokratiseringsprocessen. Almgren ger dock en något mer demokrativänlig bild av kungamakten och de konservativa. Både böckerna är överens om att Arvid Lindmans regering spelade en viktig roll för den rösträttsreform som genomfördes 1907; ”Efter åtskilliga kompromissförsök kunde riksdagen 1907 i trötthetens tecken godta ett förslag från Arvid Lindmans moderatkonservativa regering. Det innebar allmän rösträtt för män till andra kammaren”¹²⁵, skriver Sandberg. Men vad gäller det definitiva demokratiska genombrottet så är det liberaler och socialdemokrater som är den drivande kraften. Almgren påpekar dock att kungamakten, personifierad av Gustav V, också ville ha en reform för att undanröja hotet om revolution, vilket inte Sandberg gör någon poäng av. Istället betonas här den brobyggande roll som liberalerna hade vid den här tiden: ”Liberalerna såg som sin uppgift att försöka överbrygga motsättningen mellan socialdemokrati och höger, mellan folk och herrar”¹²⁶ En rimlig tolkning av framställningarna är att likheterna är fler än skillnaderna, men Sandberg lyfter fram liberalerna tydligare och Almgren ger en bild av både de konservativa och kungamakten som mer demokrativänliga. Almgren menar att: ”Beslutet om politisk demokrati innebar en seger för dem som ville ha en lugn och demokratisk utveckling av samhället.”¹²⁷, vilket indikerar att även de mer konservativa krafterna kan ha spelat en mer framträdande roll för demokratiseringen, eller i alla fall accepterat den lättare, än vad Sandberg verkar mena.

Efter det oroliga 1920-talet, då den parlamentariska situationen är svajig och regeringarna avlöser varandra, inträder krisen under 1930-talet som tvingar fram uppgörelsen mellan socialdemokratin och Bondeförbundet 1932. Detta stabiliserar situationen och uppgörelsen får ses som något positivt enligt båda framställningarna. I sammanhanget väljer både Almgren och Sandberg att lyfta fram Per Albin Hansson och folkhemstanken. De många sociala reformer som folkhemstankarna inbegrep förknippas starkt med honom som person. I samma tidsanda gör sig de nya keynesianska ekonomiska idéerna, med en aktiv stat som ska motverka kraftiga ekonomiska svängningar, gällande och de omsätts i praktiken av Ernst Wigforss.

---

¹²⁵ Sandberg et al, sid. 423.

¹²⁶ Ibid, sid. 426.

¹²⁷ Almgren et al, sid. 291.

Detta är ett viktigt skede i det svenska välfärdsbygget, men om det egentligen var politikens förtjänst att arbetarna successivt fick bättre levnadsförhållanden råder det delade meningar om. Sandberg menar att den nya politiken spelade en viktig roll, men främst ur ett psykologiskt perspektiv. Den viktigaste faktorn till att Sverige kunde ta sig ur krisen och utvecklas vidare mot ett välfärdsland var den internationella konjunkturen.¹²⁸ Almgren är något vagare och menar att det var dels den internationella konjunkturen, men också krisåtgärder från den svenska statens sida som ledde till den förbättrade ekonomiska utvecklingen.¹²⁹ Detta var också en förutsättning för det fortsatta sociala reformarbetet i folkhemstankens anda, verkar Almgren mena. Dessa sociala reformer beskrivs också som något av ett jämställdhetsprojekt av Almgren, med utbyggt stöd till mödrar i form av moderskapspenning (senare barnbidrag), barnomsorg och förbud mot att avskeda gravida kvinnor.¹³⁰ Kvinnoperspektivet lyfts alltså ännu en gång fram av Almgren.

Efterkrigstiden präglades av fortsatta sociala reformer och en utbyggd offentlig sektor. Dessa var generella reformer som skulle utjämna skillnader mellan olika grupper i samhället, som exempelvis offentligt finansierad utbildning, sjukvård och socialförsäkringar. Almgren ägnar mer utrymme åt detta reformarbete än Sandberg, men vad som är än mer intressant är hur man väljer att förklara och framställa själva perioden. Almgren börjar med att tala om socialdemokratins maktdominans och knyter den nära till efterkrigstidens reformer och statens allt fler regleringar.¹³¹ Sandberg talar också om reformpolitiken, men väljer att göra detta i mer allmänna termer och sedan påpeka att detta skedde under en period av långt socialdemokratiskt maktinnehav.¹³² Detta är alltså en nyansskillnad som bör noteras. Almgren talar mer eller mindre om socialdemokratisk reformpolitik, medan Sandberg verkar mena att en aktiv socialpolitik bedrevs och detta skedde under socialdemokratiska regeringar i Sverige (men skulle säkert ha kunnat ske under annat styre får man förmoda). Sandberg väljer också att betona betydelsen av det ekonomiskt gynnsamma läge som Sverige befanns sig i efter andra världskriget, för reformarbete, vilket inte Almgren lyfter fram på samma sätt.

Båda framställningarna gör en poäng av begreppet den svenska modellen, vilket ges en positiv innebörd, med strävan efter social jämlikhet som skulle

---

¹²⁸ Sandberg et al, sid. 474.

¹²⁹ Almgren et al.

¹³⁰ Ibid, sid. 422.

¹³¹ Ibid, sid. 529-532.

¹³² Ibid, sid. 517-519.

resultera i ekonomisk tillväxt och en fredlig situation på arbetsmarknaden. Den svenska modellen ges här alltså en tämligen bred innebörd.

Almgren ägnar också ett tämligen långt stycke åt kvinnornas roll i välfärdssamhället. En del av välfärdsbygget var att kvinnor skulle börja förvärvsarbete. Många kvinnor började då arbeta i offentlig sektor, men fortfarande tar kvinnor det största ansvaret för hemmet, varför: ”Den faktiska jämställdheten låter ännu vänta på sig”, menar man.¹³³ Kärnfamiljen som institution anses också vara ”...allt mer historisk.” och nya samlevnadsformer har uppkommit, i synnerhet under 1900-talets sista decennier.¹³⁴

Också miljöfrågor, främst i form av energi- och kärnkraftsfrågan, tas upp av Almgren, liksom integrationsproblematiken som uppkommit i Sverige under senare år.¹³⁵

Den svenska modellen har också nedrustats efter krisen i början av 1990-talet. Det är dock inte bara krisen som lett till avregleringar och nedskärningar, utan även: ”Den nyliberala tidsandan”, vilket exempelvis tar sig uttryck i pensionsreformen i slutet av 1990-talet.¹³⁶

Sandbergs framställning behandlar inte närmare den svenska utvecklingen efter 1965, utan talar istället i mer allmänna termer om den nordiska utvecklingen och den industriella krisen under 1970-talet.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att de båda läroböckerna beskriver industrialiseringsprocessen på tämligen likartade sätt. Det rör sig om en process som Sverige som nation inte kan påverka, utan landet blir en del av den internationella ekonomin. Möjligen kan en skillnad skönjas i att Almgren tenderar att ge Lars Magnussons tolkning av Sveriges industrialisering företräde och en mer aktiv stat tillskrivs en roll i sammanhanget. Sandberg menar att pengar och finansmarknaden spelade en viktigare roll än staten.

Genomgåenden väljer Almgren att lyfta fram kvinnornas roll i utvecklingen, vilket gäller industrialiseringen, demokratiseringen, och välfärdsbygget. Vad gäller folkrörelserna råder det samstämmighet om att dessa spelat en viktig roll i främst demokratiseringsprocessen och att arbetarrörelsen är den viktigaste.

Sandberg talar också om betydelsen av liberala strömningar och krafter och reformer på 1800-talet och tillskriver dem en viktig roll för moderniseringen av Sverige. Almgren tar också upp de liberala krafterna, men kopplar dem inte lika tydligt till moderniseringen och demokratiseringen. Det definitiva demokratiska

---

¹³³ Almgren et al, sid. 539.

¹³⁴ Ibid, sid. 541.

¹³⁵ Ibid, sid. 537-541.

¹³⁶ Ibid, sid. 536.

genombrottet i Sverige tillskrivs liberaler och socialdemokrater i båda böckerna, men Almgren ger en något annorlunda bild av kungamakten och de konservativa som mer demokrativänliga och de beskrivs inte uteslutande i negativa ordalag, vilket Sandberg tenderar att göra.

Den oroliga parlamentariska situationen under 1920-talet byts mot ett stabilt socialdemokratiskt styre efter uppgörelsen med bondeförbundet 1932. Almgren tycks mena att både statens åtgärder för att dämpa krisen och den internationella konjunkturens utveckling bidrar till att ta Sverige ur krisen, medan Sandberg menar att huvudförklaringen till utvecklingen är den internationella konjunkturen. Efterkrigstidens reformer är en del av allmän utveckling, verkar Sandberg mena, medan Almgren kopplar den tydligare ihop med socialdemokratin. Almgren väljer också att lyfta fram en rad nya frågeställningar som gjort sig gällande under de sista decennierna av 1900-talet, som exempelvis energi och miljöfrågor, integrationsproblematik och jämställdheten (återigen).

De båda framställningarna skiljer sig åt på en rad punkter som synes, varför generella slutsatser om deras förhållande till den samhällliga kontexten riskerar att bli något missvisande. Man skulle kunna tolka det som att Sandbergs betoning av liberalernas roll i den historiska utvecklingen är ett uttryck för de liberala strömningar som gjort sig gällande under 1980- och 1990-talen. Sandberg tenderar också att lyfta fram marknaden, och ekonomiska faktorer som inte direkt ligger inom politikens sfär, som huvudsakliga förklarande faktorer, som i exempelvis fallet med 1930-talskrisens utveckling. Sandberg tillskriver inte heller socialdemokratin någon avgörande roll för Sveriges utveckling mot en välfärdsstat, även om socialdemokraterna naturligtvis spelade en viktig roll som en progressiv kraft. I sammanhanget bör också nämnas att framställningen konsekvent ger en negativ bild av konservativa krafter, vilket kan tyda på att boken är påverkad av liberala strömningar i samhället.

Här finns en tänkbar koppling: Almgren kan vara påverkad av de styrdokument som tillkom i och med den nya läroplanen 1994. Värdegrundens betoning av att undervisningens ska präglas av exempelvis jämställdhet och respekt för den gemensamma miljön kan vara förklaringen till att boken väljer att tala mycket om kvinnors situation genom historien, liksom att man i alla fall nämner miljöfrågor som ett viktigt politikområde (om än dock högst summariskt).

Slutsatser

I denna del av arbetet så kommer vi att dra slutsatser av våra resultat i förhållande till vårt syfte och våra frågeställningar. Vi kommer att avsluta med en slutdiskussion där vi diskuterar arbetet som helhet och placerar våra resultat i förhållande till det tidigare forskningsläget. Här kommer vi också att reflektera kring dess konsekvenser för läraryrket och om tänkbara uppslag till senare forskning.

Vårt syfte med den här uppsatsen var att studera hur läroböcker i historia på gymnasiet skildrar framväxten av det moderna Sverige - hur de framställer orsaker och förklaringar till att Sverige idag är ett modernt land med god social och ekonomisk trygghet. Vi har studerat hur framväxten förklaras i läroböcker från 1950 till 2008 och därtill försökt förklara eventuella förändringar i sättet att förklara vad som har skett över tid allteftersom den politiska kontexten har förändrats. Vi kan konstatera att vi har lyckats med att kartlägga förklaringarna enligt ovan, både i nutid och historiskt sett. Vi har vidare kunnat dra en rad slutsatser kring hur dessa har förändrats över tid. Vårt förlängda syfte att förklara de förändringarna visade sig vara svårare. Vi kommer att gå in i mera detalj om detta nedan.

Våra frågeställningar var:

- Hur förklaras framväxten av dagens moderna Sverige i läroböcker i historia för gymnasiet?
- Hur har framväxten av det moderna Sverige skildrats historiskt sett, från och med 1950?
- Kan vi under den undersökta perioden skönja några substansiella förändringar vad gäller hur de förklarar Sveriges framväxt till ett modernt land?
- I vilken mån kan dessa förändringar i läroböckernas förklaringar och skildringar kopplas till förändringar i det politiska klimatet eller styret, i den politiska kontexten, i landet under perioden?

De första två frågeställningarna har vi besvarat då vi redovisat vårt resultat. Där har vi med hjälp av textanalys redovisat svaren på dessa frågeställningar. Även om dessa frågeställningar fortfarande är relevanta och kommer att gå in i våra slutsatser här, så är det framförallt de sista två vi kommer att diskutera här. Den första av dessa har vi valt att föregripa nedan, under rubriken *kopplingen till kontexten*. I övrigt så har vi valt att tematisera våra slutsatser under tre teman:

Demokratisering, Sociala reformer och Ekonomisk utveckling. Under dessa så kommer vi att diskutera frågeställningarna enligt ovan, i relation till temat i fråga. Denna tematisering grundas i att dessa teman återkommer i alla läroböcker och är en bra grund för diskussion.

Vi har som sagt valt att först diskutera frågeställningen som handlar om kopplingen till den politiska kontexten, då denna fråga har varit så att säga spetsen på vårt syfte. Resultatet här är gällande för samtliga perioder och samtliga teman, så det bidrar till ökad förståelse om vi först diskuterar detta, för att sedan gå in i detalj under de tre teman vi har valt att föra den vidare diskussionen i.

Kopplingen till kontexten

Ett av de huvudsakliga syftena med denna framställning har varit att relatera de resultat som studien av läromedlen givit till den samhälls- och politiska kontext vari de tillkommit. Vårt huvudsakliga syfte har varit att blottlägga om det politiska klimatet kan ha påverkat hur Sveriges utveckling till ett modernt industrialiserat och demokratiserat land har förklarats. Avsikten har alltså varit att se huruvida den samhälls- och politiska kontexten i allmänhet och det politiska klimatet i synnerhet kan ha påverkat framställningarna. Löpande har också denna koppling gjorts i resultatredovisningen, varför slutsatser nu kommer dras och vilka mönster som kan skönjas över tid diskuteras.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att ingen tydlig koppling mellan läroböckernas framställningar och den kontext som de tillkommit i kan påvisas. De eventuella samband som faktiskt har kunnat konstateras är inte så påfallande att några vidare slutsatser av dessa bör dras. Några tydliga skillnader över tid som talar för att den samhälls- och politiska kontexten vid en viss tidpunkt kan utöva något starkare inflytande kan alltså inte påvisas. Skillnaderna mellan olika läroböcker från samma tidsperiod kan istället vara större än skillnaderna över tid. Vissa skillnader mellan olika tidpunkter finns också, men att dessa skulle vara beroende av den samhälls- och politiska kontexten och det politiska klimatet är svårt att påvisa. Snarare finns kanske förklaringar till skillnader över tid att finna i andra faktorer som kan ha påverkat framställningarna än just den allmänna samhälls- och politiska kontexten.

En sådan faktor som skulle kunna ha påverkat är enligt Andolf författarnas personliga politiska övertygelse.¹³⁷ Detta är dock något som faller utanför ramen för den här uppsatsens direkta syfte och frågeställningar. Vi kommer dock att diskutera detta i vår *avslutande diskussion* nedan.

---

¹³⁷ Andolf, sid. 134.

Ett samband som vi dock kan urskilja, och som skulle kunna vara en del av förklaringen till utvecklingen över tid, är den mellan läroplaner, skolans organisation och läroböckernas framställning. Den tidigare mer centralstyrda svenska skolorganisationen, med statlig läromedelsgranskning som avskaffades 1991, inbjöd till mer av likriktning av läroböckerna. Det finns stora skillnader mellan läroböckerna även på 1960 -70 och 80-talen, men skillnaderna torde vara ännu större mellan de böcker som tillkommit efter kommunaliseringen och avskaffande av läromedelsgranskningen. Det rör sig inte om jättestora skillnader, men de finns ändå. Tidigare fanns, i Lgy 70 exempelvis, angivet vilket stoff och vilka aspekter som skulle tas upp i olika moment i historieundervisningen. Sådana anvisningar finns inte i Lpf 94, varför en rimlig slutats är att decentraliseringen av skolväsendet och införandet av en ny läroplan påverkar läromedlens utformning och innehållet spretar mer åt olika håll. Likheterna kanske fortfarande är större än skillnaderna, men skillnaderna blir ändå större. Detta menar vi också att syns utifrån resultatet av vår textanalys.

Vad som också bör beaktas i sammanhanget är att det allmänna historiemedvetande, som läroböcker skulle kunna tolkas som ett uttryck för, av naturliga skäl uppvisar en viss tröghet. En uppfattning om en viss historisk process som hyses av makthavare kan få genomslag i litteratur såsom läroböcker, men detta sker med viss fördröjning, varför ett direkt samband mellan politiskt klimat och framställningar i läroböcker kanske finns, men detta blir svårt att påvisa. Ett exempel som i alla fall skulle kunna vara en indikation på detta är att de äldsta läroböckerna som granskats inte lyfter fram begreppet ”folkhem” på ett mer explicit sätt, medan mer sentida motsvarigheter väljer att göra en tydligare poäng av detta. Det skulle kunna tolkas som att begreppet är mer etablerat i det politiska klimatet längre fram i tiden och att kontexten på så sätt har en inverkan. Detta är en möjlig hypotes som skulle kunna undersökas, vilket här inte gjorts av utrymmestekniska och tidsmässiga skäl.

Slutsatser om demokratisering

Det undersökta materialet uppvisar påfallande skillnader ifråga om vilka krafter som anses vara de mest tongivande i den svenska demokratiseringsprocessen. Överlag väljer samtliga läroböcker att tydligare lyfta fram enskilda personers betydelse för utvecklingen mot demokrati, i jämförelse med de stycken som behandlar den ekonomiska utvecklingen exempelvis. I de äldre framställningarna är detta extra tydligt, men tendensen är densamma även i de nya läroböckerna. Det är främst fyra personer som sammantaget beskrivs som viktiga för utvecklingen i läroböcker från hela den period vi studerat, nämligen Karl Staaf, Arvid Lindman, Nils Edén och Hjalmar Branting.

Framställningarna från nedslag 1960 lägger störst vikt vid de liberala strömningarnas betydelse för demokratin. Även om också socialdemokrater nämns som drivande i utvecklingen, så är det de liberala krafterna som är dominerande och exempelvis arbetarrörelsens krav på allmän rösträtt är snarare ett uttryck för liberala värderingar i det här skedet. Det är liberala idéer som påverkar arbetarrörelsen och inte tvärtom. Arbetarrörelsen anses ha haft större inverkan på det sociala planet än på det politiska. Matsson ger i jämförelse med de övriga läroböckerna också en annorlunda bild av högerns roll i utvecklingen. Denne menar att högern efter 1900-talets inträde var beredd att "...medverka vid införandet av den allmänna rösträtten om blott garantier skapades mot alltför brådstörtade omvälvningar i samhället..."¹³⁸. Relativt stort utrymme ägnas i framställningen åt personer hemmahörande på högerns sida i just styckena som handlar om demokratiseringen. I det övriga materialet beskrivs högern i regel som en bakåtsträvande kraft och i allmänhet används mer negativt laddade ord för att beskriva den. Sammantaget gör detta att det är främst liberala krafter, personifierade av Karl Staaf och Nils Edén, men delvis också mer konservativa, med karaktärer som Arvid Lindman, som är centrala i demokratiseringsprocessen vid nedslag 1960.

Vid nedslag 1980 börjar folkrörelsernas roll för demokratin att lyftas fram alltmer. Bergström väljer att tillskriva dem en viktig roll, men inte Graninger, vilket är en skillnad värd att notera. Bergström: "Inte minst kom folkrörelserna att medverka till att stora grupper fick sammanträdes- och förhandlingsvana. På så sätt blev folkrörelserna en skola för demokratin".¹³⁹ Formuleringen är något försiktigare än i senare framställningar, men att en del av materialet lyfter fram folkrörelsernas betydelse är ett resultat som är intressant nog och detta indikerar att dessa nu allmänt tillskrivs en större betydelse i jämförelse med föregående period. Hjalmar Branting och det socialdemokratiska partiet tillskrivs en viktig roll för partiväsandets framväxt. Vid nedslag 1990 är åter Branting en viktig person, och det är nu socialdemokrater och liberaler som tillskrivs den mest centrala rollen för det slutliga demokratiska genombrottet. Arvid Lindmans regering åstadkom endast en temporär lösning och det är Nils Edéns regering som genomför de viktigaste reformerna och hotet om revolution avvärs.

Vid nedslag 2000 lägger båda framställningarna mycket stor vikt vid folkrörelsernas roll för demokratins framväxt: "Vid Sveriges förvandling från ett auktoritärt jordbrukssamhälle till ett demokratiskt industrisamhälle kan

---

¹³⁸ Matsson, sid. 168.

¹³⁹ Almgren et al, 1983, sid. 381.

folkrörelsernas betydelse knappast överskattas.” klargör Almgren et al.¹⁴⁰ Om folkrörelsernas betydelse är de både läroböckerna överens, men andra delar av demokratiseringen råder det mer delade meningar om. Almgren et al framställer konsekvent högern och de konservativa krafter, däribland kungamakten, i tämligen negativa ordalag. Istället lyfts de liberala krafterna fram som den balanserande kraft som byggde broar mellan högern och socialdemokratin. Överlag är det liberaler i samarbete med socialdemokrater som tillskrivs den viktigaste rollen i demokratiseringen. Almgren et al påpekar att även kungamakten ville ha en rösträttsreform för att avvärja hotet om revolution kring första världskriget och sammantaget var de reformer som regeringen Edén-Branting- genomförde till gagn för alla de som”...ville ha en lugn och demokratisk utveckling av samhället...”, vilket också torde kunna inkludera en del högerkrafter.¹⁴¹

Sammantaget så utkristalliserar sig några linjer över den undersökta perioden. Det som började i ett betonande av högerns och liberalernas roll i demokratiseringen övergick senare till att lyfta fram liberalers och socialdemokraters roll i sammanhanget. Möjligen kan också en viss spretighet ses i nedslag 2000 där liberalismen som ideologi delvis lyfts fram mer än exempelvis arbetarrörelsen i just demokratiseringsprocessen. Folkrörelserna som vid nedslag 1960 knapphändigt nämns i sammanhanget, lyfts också fram på ett tydligt sätt och tillskrivs en oerhört viktig roll i senare framställningar.

Som tidigare nämnts torde inte detta resultat kunna på något tydligt sätt relateras till det politiska klimat som rådde vid de olika nedslagen. Under det socialdemokratiskt dominerade 1960-talet lyfts inte arbetarrörelsen fram på något tydligt sätt, men under 1990-talet när liberala idéer fått större inflytande i samhället väljer man att tydligare lyfta fram folkrörelserna och i synnerhet arbetarrörelsen. Kanske är detta ett tecken på att den samhälleliga kontexten påverkar historiemedvetandet, men med tidsmässiga förskjutningar och det tar ett antal år innan en viss uppfattning blir etablerad och når ut i läroböcker exempelvis. En annan möjlig tolkning är att det inte är det politiska klimatet som påverkar historieskrivande främst, utan kanske snarare strömningar inom akademien och den etablerade forskningen.

Slutsatser om sociala reformer

Ifråga om vilka faktorer som bidrog till att Sverige kunde utvecklas till ett modernt land på det sociala planet kan en rad tendenser över tid identifieras. Vid

---

¹⁴⁰ Almgren et al, 1993, sid. 372.

¹⁴¹ Almgren et al, 2002, sid. 291.

nedslag 1960 tycks författarna betona att industrialismen totalt sett hade en positiv inverkan på den sociala utvecklingen, men initialt uppstod stora klyftor, proletarisering och en viss social oro när gamla strukturer från agrarsamhället bröts upp. Detta drev fram krav på nya lagstiftning som skulle förbättra arbetarnas villkor, vilket skedde främst som ett resultat av liberala strömningar under 1800-talets slut, men 1900-talets reformarbete tillskrivs främst opersonifierade ekonomiska krafter.

Vid nedslag 1980 varierar framställningarna något och både ekonomiska och sociala krafter tillskrivs en viktig roll i utvecklingen. Bergström betonar de sociala krafternas inverkan och att de problem som industrialismen medför driver fram en ökad medvetenhet hos stora grupper som börjar göra sina röster hörda och krav på reformer för förbättrad arbetsmiljö och socialförsäkringar hörs. Graninger tenderar att betona produktivitetshöjningen och de allmänna ekonomiska framstegen som de mest centrala på bekostnad av de sociala frågorna. Sammantaget gör detta att nedslaget kring 1980 spretar något i fråga om beskrivning och försök att förklara utvecklingen på det sociala planet.

I jämförelse med nedslagen 1960 och 1980 så tenderar författarna vid nedslag 1990 att beskriva utvecklingen på det sociala planet fram till första världskriget som determinerat av ekonomiska krafter, men under mellankrigstiden är utvecklingen styrd av medvetna politiska beslut med långtgående ambitioner om social utjämning. Vid nedslaget runt 2000 är resultatet åter något spretigt där Sandberg tenderar att lyfta fram liberala krafter och den ekonomiska utvecklingens betydelse för utvecklingen på det sociala planet, medan Almgren tenderar att betona sociala krafterns betydelse för samhällsutvecklingen i stort.

Mot bakgrund av dessa mer allmänna slutsatser förtjänar ett antal teman att lyftas fram där skillnaderna mellan de olika framställningarna är så påfallande att de torde påverka läsarens uppfattning om en viss företeelse på ett visst sätt.

En intressant och tydlig skillnad mellan de olika nedslagen är synen på folkrörelserna i allmänhet och fackföreningsrörelsen i synnerhet. Vid nedslag 1960 ges inte folkrörelserna något större utrymme, men arbetarrörelsen är den som lyfts fram mest av dem. Fackföreningsrörelsen är den gren inom arbetarrörelsen som främst behandlas. Denna tillskrivs dock inte någon viktigare roll för utvecklingen under 1900-talets första hälft, vare sig vad gäller utvecklingen på det sociala, ekonomiska eller politiska planet. Stundom nämns den t.o.m. i vad som får tolkas som negativa ordalag. Vid nedslag 1980 väljer Graninger att inte hänföra några framsteg för arbetarnas villkor till fackföreningarnas arbete, medan Bergström anser dem vara viktiga för folkbildningen och den föreningsvana som ett medlemskap i en folkrörelse gav beskrivs som en viktig del i utvecklingen mot ett mer demokratiskt samhälle.

Nedslaget runt 1990 uppvisar läroböckerna en välvillig inställning till både folkrörelserna i allmänhet och fackföreningarna i synnerhet. De bidrog starkt till att förbättra arbetarnas villkor och folkrörelserna "...aktiverade folkets alla lager."¹⁴² Vid nedslaget kring 2000 tillskrivs folkrörelserna en mycket stor roll i den svenska demokratiseringsprocessen: "Vid Sveriges förvandling från ett auktoritärt jordbrukssamhälle till ett demokratiskt industrisamhälle kan folkrörelsernas betydelse knappast överskattas."¹⁴³ Överlag är det arbetarrörelsen som ges mest utrymme i hela det studerade materialet. Ju längre fram i den granskade perioden vi kommer, desto större vikt läggs vid folkrörelsernas roll i utvecklingen på både det sociala och politiska planet, och delvis också det ekonomiska.

En annan intressant skillnad övertid är läroböckernas skildring av kvinnors situation. I det äldre studerade materialet nämns kvinnor högst summariskt och de stycken som faktiskt skrivs är utlyfta ur den övriga historieskrivningen. I de nyare läroböckerna tenderar man att tydligare lyfta fram kvinnors roll i industrisamhället och hur den sociala utvecklingen påverkade kvinnors situation i allmänhet. Det tydligaste exemplet på detta är Almgrens framställning som konsekvent tar upp det kvinnliga perspektivet på alltifrån fackligt arbete till industrins villkor och folkhemsprojektet.

Också synen på det som brukar kallas folkhemmet varierar över tid. De tidigare framställningarna tar knappast upp begreppet som sådant och den svenska välfärdspolitiken framställs inte heller som något unikum. Redan vid nedslag 1980 har framställningarna ändrats radikalt och rubriken "Från fattigstuga till folkhem" är ett tydligt exempel på att själva begreppet nu blivit något centralt för att förstå utvecklingen på det sociala planet.¹⁴⁴ Vid nedslag 2000 är det också tydligt att författarna ser själva folkhemsprojektet som något positivt som garanterade medborgarnas välbefinnande och en stabil social utveckling. Även begreppet den svenska modellen tas nu upp, vilket inkluderar såväl förhållanden på arbetsmarknaden som det utbyggda socialförsäkringssystemet och de offentliga välfärdstjänsterna och. Både begreppet folkhem och den svenska modellen anses nu vara något centralt och även positivt i svensk samtidshistoria.

Slutsatser om ekonomisk utveckling

Det här stycket omfattar ekonomisk utveckling överlag och innefattar därmed också industrialiseringen och dess förutsättningar och förklaringar. Förklaringarna

---

¹⁴² Westin, 1992, sid. 363.

¹⁴³ Almgren et al, 2002, sid. 372.

¹⁴⁴ Almgren et al, 1983, sid. 354.

behöver här inte vara av ekonomisk art, utan vi behandlar här hur den ekonomiska utvecklingen förklaras, oavsett om den förklaras med ekonomiska eller mänskliga faktorer.

Den tidiga industrialiseringen beskrivs på likartat vis under hela den undersökta perioden. Den beskrivs som en process som drivs av krafter bortom enskilda personer, eller länders, kontroll. Dess utveckling beskrivs framförallt som förändringar i stora strukturer. Det finns nyansskillnader mellan olika böcker vad gäller i hur hög grad de värderar marknadens effekter, aktörer (politiker och uppfinnare framför allt) och teknisk utveckling, men alla dessa anses ligga bakom utvecklingen. Starkast av dessa är marknadens effekter samt den tekniska utvecklingen där influenser och krafter från utlandet är det som har allra mest effekt. Här menas då inte bara i meningen ny teknik och nya idéer från utlandet utan även i form av samspel i form av efterfrågan på svenska produkter. I vilket fall så är utländska influenser *drivande* i utvecklingen. Vad gäller den tidiga industrialiseringen är alltså skillnaderna över tid inga eller små, medan vissa nyansskillnader finns i enskilda böcker.

Mellankrigstidens och efterkrigstidens utveckling beskrivs dock olika under de olika perioderna. Författarna från nedslag 1960 är överens om att utvecklingen drivs av gynnsamma ekonomiska förutsättningar för Sverige framförallt. De står här för en materialistisk syn på utvecklingen, eventuellt är författarna färgade av den svenska industrins starka tillväxt under 1950-talet. Sociala reformer beskrivs här endast summariskt. Vid nedslag 1980 så är det fortfarande så att den ekonomiska utvecklingen ger möjlighet till reformer, men reformerna i sig ges mer utrymme och betydelse för en förbättrad levnadsstandard. Reformerna tillskrivs inte någon part vad gäller förtjänst, men reformerna beskrivs i sig vara goda. Bilden förändras när vi kommer till 1990. Nu ligger reformarbetet i fokus på ett helt annat sätt och beskrivs som en direkt orsak (kombinerat med ekonomiska faktorer) till att folket fick det allt bättre under perioden. Till skillnad från nedslag 1980 där reformerna beskrivs som ett naturligt skeende (som vilket parti som helst kunde legat bakom) så ges Hjalmar Branting, Per-Albin Hansson och socialdemokratin i princip hela förtjänsten för inte bara reformerna. Tolkningen blir att de får förtjänsten för hela utvecklingen i socialt och ekonomiskt hänseende. Tendensen fortsätter dock inte till nedslag 2000. Här beskrivs den svenska modellen i positiva ordalag, men författarna är inte överens om vem eller vilka som får förtjänsten för den svenska modellens positiva effekter. I Almgren et al så kopplas den tydligare ihop med socialdemokratin. I

bägge böckerna så är framförallt efterkrigstidens reformer del av en allmän utveckling i vilket fall¹⁴⁵.

Ett stycke som återkommer i sig självt i alla böckerna är det om de så kallade snilleindustrierna. Bilden här skiljer sig åt över tid. Skillnaden är störst mellan det första nedslaget 1960 och de övriga. Vid nedslag 1960 så beskrivs snilleindustrierna som den största enskilda faktorn för industrins tillväxt efter 1870. Relativt sett så ges de och uppfinnarna bakom dem både stort utrymme i böckerna och stort förklaringsvärde för utvecklingen. Vid 1980 och vid 1990 så tillskrivs de förvisso en viktig roll, men i större grad som en del av en större utveckling. Under det sista nedslaget 2000 så minskas deras förklarande roll ytterligare och även deras utrymme (relativt talat) i texten. De nämns som en del i utvecklingen, men kan inte tolkas som mer än just en del av utvecklingen.

Ett tema som diskuteras explicit i läroböckerna från 1960, 1980 och 1990 är vilken effekt industrialismens genombrott hade på folkets välmående. Vid nedslag 2000 så beskrivs detta bara implicit, det vill säga antyds mellan raderna, men diskuteras inte direkt. Författarna till böckerna kring 1960 är ense om att industrialismens genombrott var folket till gagn. De framställer med tydlighet att folket fick det bättre, i synnerhet de lägre klasserna, som följd av industrialiseringen. Återigen så finns det en koppling till en materialistisk syn, med en tekniktilltro och utvecklingsoptimism. Detta är inte politiskt kopplat i särskilt hög grad, men värt att notera. 1980 så skiljer sig bilden något mellan författarna, men bägge menar att folket fick det bättre. Bergström et al ger dock en mer problemfylld bild än vad Graninger och Tägil gör. Bilden av detta ändras dock radikalt när vi studerar nedslag 1990 – nu är författarna helt överens om att folket och i synnerhet den nya arbetarklassen fick det eländigt som följd av industrialiseringen. Om detta kan bero på den långvariga Socialdemokratiska hegemonin eller på författarna egna åsikter, eller på nya forskningsrön är svårt att avgöra, men skillnaden är anmärkningsvärd. Vid nedslag 2000 så framgår det inte tydligt om effekten av industrialiseringen var positiv eller negativ, även om beskrivningen av de många reformerna och förbättringarna kring sekelskiftet 1900 antyder att det fanns många problem.

Avslutande diskussion

Det övergripande syftet med den här framställningen har varit av historiografisk karaktär. Som tidigare nämnts innebär detta att det huvudsakliga studieobjektet är hur historieskrivningen kring ett visst ämne ter sig, det vill säga vilken bild av det förflutna som ges i olika framställningar, i det här fallet i läroböcker. Den bild

---

¹⁴⁵ Almgren et al, 2003.

som framträder kommer också att påverka läsarens uppfattning kring ämnet som behandlas. Med andra ord påverkas historiemedvetandet hos mottagaren. Bilden som tecknas av det förflutna i en viss framställning kan vara påverkad av vissa ideologiska ställningstaganden eller intressen hos avsändaren i syfte att påverka mottagaren. På så sätt kan historia användas på ett visst sätt i mer eller mindre uttalade syften - det vill säga ett visst historiebruk tillämpas.

Den här studien har gjort vissa iakttagelser vad gäller skillnader och likheter i fråga om historiebruk. Tidigare forskning på området bekräftar delvis den bild som framträder i vår studie. Exempelvis Linderborg har visat på att läroböcker som givits ut under 1900-talets senare decennier tenderar att ge en mer välvillig bild av arbetarrörelsen och socialdemokratin. Vår studie visar till skillnad från Linderborgs att begreppet folkhem inte på allvar etablerats i litteraturen förrän vid nedslag 1980, men Linderborg menar att begreppet är allmänt vedertaget i läroböcker redan på 1950-talet. Urvalet av läroböcker skulle dock kunna ha påverkat resultatet eller det faktum att vår studie är inriktad på gymnasieläromdel och Linderborg fokuserat på grundskolans läroböcker.

Vår undersökning bekräftar också den tes som Zander för fram om att historieskrivningen tenderar att fokusera mer på sociala krafter än staters agerande i modernare historieskrivning. Vi har kunnat visa på att både kvinnor och folkrörelserna lyfts fram tydligare i yngre litteratur. Även socialdemokratin ges mer utrymme i nyare läroböcker och man kan anta att det långa socialdemokratiska maktinnehavet påverkat sättet att se på partiets roll i svensk historia, även om sambandet i läroböckerna inte är direkt som tidigare nämnts.

Något som också förtjänar att påpekas än en gång är det faktum att framställningarna tenderar att skilja sig åt mer i de läroböcker som tillkommit efter den statliga läroboksgranskningens avskaffande. Detta tyder på att denna styrning tidigare utövat ett relativt starkt tryck på författarna. Ytterligare en bidragande orsak till denna spretighet är att läroplanen som togs i bruk 1994 inte har några direkta föreskrifter ifråga om stoffurval, vilket tidigare varit fallet. På så sätt har läroplanerna inverkat tydligare, eller åtminstone mer direkt, på läroböckerna under tidigare delar av den granskade perioden.

Sammantaget gör detta att den politiska och samhällsliga kontexten i en framställning tillkommer påverkar dess innehåll, men i läroboksfall är denna påverkan mer indirekt än vad vi förväntat oss. Man skulle kunna hävda, i likhet med Andolf, att historieskrivningen därför blir som ett porträtt av det samtida samhället, även om en viss tröghet finns i den mekanism som föranleder detta, vilket gör fenomenet något svårgreppbart och konturerna av självporträttet blir på så sätt suddiga och flytande, men likväl kan motivet urskiljas.

Kanske står en viktigare del av förklaringen till läroböckernas varierande innehåll att finna i författarnas personliga uppfattningar och preferenser, vilket också Långström påpekar. En framtida studie skulle därför närmare kunna undersöka detta samband och kanske skulle frågan om vilka krafter som påverkar läroböckernas utformning då få ett tydligare svar. Jämförelser mellan läromedelsframställningar och akademiska litteratur skulle också kunna vara en möjlig framtida studie. Likväl har vår studie bidragit till att skapa förståelse för hur historia används och hur uppfattningar om historiska processer uppkommer och förmedlas.

Denna slutsats får naturligtvis konsekvenser för läraryrket och skolans roll i samhället. Det torde inte vara något kontroversiellt eller nytt påstående att skolan ständigt står under påverkan från externa politiska, ekonomiska och sociala krafter. Då vår studie har fokuserat på den politiska kontextens inverkan på läromedel, kan vi konstatera att den politiska och samhällsliga utvecklingen får konsekvenser inte bara för skolans utformning, utan också dess innehåll. Detta är en viktig vetskap för lärare att i alla fall ha i åtanke i undervisningssammanhang. Allsidighet och saklighet är ideal som ska styra skolverksamheten och om den politiska styrningen av innehållet blir för ensidig riskerar mångfalden i fråga om perspektiv på historiska och samhällsliga frågor att gå förlorad. Skolan är dock alltjämt en allmän angelägenhet, varför den följaktligen är och skall vara politiskt styrd, men en balans mellan den akademiska friheten och sakligheten och de politiska intentionerna bör råda för att eleverna ska kunna utrustas med verktyg att använda för att orientera sig i ett samhälle präglad av en mångfald perspektiv och uppfattningar. Lärares didaktiska uppdrag blir på så vis att utrusta eleverna med kritiskt granskande ögon, även i samband med läromedel. Risken med ett okritiskt förhållningssätt till läromedel är att de blir betrakta som källor för objektiva sanningar, men vår studie har visat att dess innehåll varierar över tid och är påverkat av externa normativa krafter och troligtvis också författarnas personliga uppfattningar.

Ur didaktisk synvinkel bör därför idealet vara att lärare intar ett källkritiskt förhållningssätt även till läroböcker och att elever också uppmuntras till detta. Med det är inte sagt att läroböcker är dåliga källor, men som alla andra framställningar som avser att förmedla någonting om samhället eller det förflutna bör de kritiskt granskas i vetenskaplighetens och mångfaldens namn.

Käll- och litteraturförteckning

Primärkällor – läroböcker i historia

Almgren, Hans, Bergström, Börje. & Löwgren, Arne., (1983) *Alla tiders historia del 2*, Liber läromedel, Stockholm

Almgren, Hans, Bergström, Börje. & Löwgren, Arne. (2002) *Alla tiders historia Maxi*, Gleerup, Malmö

Almgren, Hans, Bergström, Börje. & Löwgren, Arne. (2007) *Alla tiders historia Maxi*, Gleerup, Malmö

Almgren, Hans, Bergström, Börje. & Löwgren, Arne (1993) *Nya Alla tiders historia*, Liber, Malmö

Graninger, Göran. & Tägil, Sven. (red.), (1978) *Historia i centrum och periferi*, Berlings, Lund

Matsson, Ragnar., (1967) *Historia 2*, Liber, Stockholm

Sandberg, Robert, Karlsson, Per-Arne, Molin, Karl. & Ohlander, Ann-Sofie., (1995) *Epos*, Almqvist och Wiksell, Stockholm

Sandberg, Robert, Karlsson, Per-Arne, Molin, Karl. & Ohlander, Ann-Sofie.,. (2000) *Epos*, Almqvist och Wiksell, Stockholm

Sandberg, Robert, Karlsson, Per-Arne, Molin, Karl. & Ohlander, Ann-Sofie.,. (2008) *Epos*, Liber, Stockholm

Söderlund, Ernst. & Seth, Ivar., (1956) *Svensk historia för gymnasiet*, Svenska bokförlaget Bonniers, Stockholm

Westin, Gunnar. Norman, Torbjörn., (1992) *Människans historia 2: 1815-1945*, Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm

Westin, Gunnar., Norman, Torbjörn, & Thullberg, Per., (1992) *Människans historia 3: Efterkrigstiden*, Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm

Internetkällor

DN

Rojas, Mauricio, (2007) ”Skolans läroböcker fulla av osaklig vänsterpropaganda”, *Dagens Nyheter*,
<http://www.dn.se/opinion/debatt/skolans-larobocker-fulla-av-osaklig-vansterpropaganda-1.703156>
(hämtat 2009-11-17).

Jällhage, Lenita, (2006) ”
Läroböcker ger stereotyp världsbild”, *Dagens Nyheter*
<http://www.dn.se/nyheter/sverige/larobocker-ger-stereotyp-varldsbild-1.765996> (hämtat 2009-11-17).

Hjemdahl, A. & Andersson, C., (2007) ”Ungdomar har obefintlig kunskap om kommunism”,
Dagens Nyheter,
<http://www.dn.se/opinion/debatt/ungdomar-har-obefintlig-kunskap-om-kommunism-1.790985>
(hämtat 2009-11-18)

Aftonbladet

Linderborg, Åsa, (2007) ”Lita inte på Mauricio Rojas”, *Aftonbladet*,
<http://www.aftonbladet.se/kultur/huvudartikel/article493707.ab> (hämtat 2009-11-18)

Skolverket

Samuelsson, Charlotte, (2006) ”Pressmeddelande: Många läroböcker kan upplevas som kränkande eller diskriminerande”.
<http://www.skolverket.se/sb/d/1271/a/7509;jsessionid=D537CED0A1C824553F9D66F311E51F15>
(hämtat 2009-11-18)

Riksdagen

Motion 2009/10:Ub358 Märkning av läroböcker
<http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=410&typ=mot&rm=2009/10&bet=Ub358>
(hämtat 2009-11-18)

Litteratur

Ahlberger, Christer. & Kvarnström, Lars., (2004) *Det svenska samhället 1720-2000*, Studentlitteratur, Lund

Andolf, Göran., (1972) *Historien på gymnasiet: undervisning och läroböcker 1820-1965*, Esselte Studium, Stockholm

Aronsson, Peter., (2004) *Historiebruk – att använda det förflutna*, Studentlitteratur, Lund

Axelsson, Erik., (2004) *Historia i bruk och medvetande. En kritisk diskussion av två historiografiska begrepp* (i

Bergström, Göran. & Boréus, Kristina., (2000) *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*, Studentlitteratur, Lund

Claesson, Silwa., (2009) *Lärares hållning: klassiska undervisningsidéer och observationer av undervisning*, Studentlitteratur, Lund

Cornell, Jan., Carlsson, Sten., Rosén, Jerker. & Grenholm, Gunvor., (1992) *Den svenska historien. 15: Våra dagars Sverige*, Bonnier Lexikon, Stockholm

Edquist, Samuel., (2009) *En folklig historia: Historieskrivningen i studieförbund och hembygdsrörelse*, Boréa, Umeå

Edquist, Samuel. (red) (2009), *En helt annan historia – tolf historiografiska uppsatser*, Historiska institutionen, Univ. : Swedish Science Press, Uppsala).

Härensamt, Kjell., (1993) *Skolboks-islam: analys av bilden av islam i läroböcker*, Göteborg : Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg.

Linderborg, Åsa., (2001) *Socialdemokraterna skriver historia: historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892-2000*, Atlas, Stockholm.

Långström, Sture., (1997) *Författarröst och lärobokstradition: en historiedidaktisk studie*, Umeå Universitet (avhandling), Umeå.

Selander, Staffan., (1988) *Lärobokskunskap: pedagogisk textanalys med exempel från läroböcker i historia*, Studentlitteratur, Lund.

Svingby, Gunilla., (1979) *Från läroplanspoesi till klassrumsverklighet*, Liberläromedel, Malmö.

Zander, Ulf., (2001) *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svenska historia från sekelskifte till sekelskifte*, Nordic Academic Press, Lund.

Öhman, Christer., (2004) *Från stenxor till bildskärmar. Om att skriva världshistoria för barn* (i **Edquist, S. (red)**, *En helt annan historia – tolf historiografiska uppsatser*, Historiska institutionen, Univ. : Swedish Science Press, Uppsala).

Övriga källor

Läroplan för de frivilliga skolformerna, lpf 94, Skolverket (i pdf-format). Nedladdad 2009-09-10 från <http://www.skolverket.se> - Publikationsdatabas.